THE UNIVERSITY OF ALBERTA

RELEASE FORM

NAME OF AUTHOR ....Irene Chuchman Jendzjowsky........

TITLE OF THESIS ....Мовна Полеміка (I89I-I892)........

........(The Language Polemic (1891-1892))........

DEGREE FOR WHICH THESIS WAS PRESENTED ....Masters of Arts........

YEAR THIS DEGREE GRANTED ....Fall 1977........

THE UNIVERSITY OF ALBERTA

МОВНА ПОЛЕМІКА (1891-1892)

(THE LANGUAGE POLEMIC (1891-1892))

by

© IRENE CHUCHMAN JENDZJOWSKY

A THESIS

SUBMITTED TO THE FACULTY OF GRADUATE STUDIES AND RESEARCH

IN PARTIAL FULFILMENT OF THE REQUIREMENTS FOR THE

DEGREE OF MASTER OF ARTS

IN

UKRAINIAN

DEPARTMENT OF SLAVIC LANGUAGES

EDMONTON, ALBERTA

FALL, 1977

THE UNIVERSITY OF ALBERTA

FACULTY OF GRADUATE STUDIES AND RESEARCH

The undersigned certify that they have read, and recommend to the Faculty of Graduate Studies and Research, for acceptance, a thesis entitled The Language Polemic (1891-1892), submitted by Irene Chuchman Jendzjowsky in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to present one aspect of the various stages of development of the contemporary Ukrainian literary language. By studying this particular language polemic of 1891-1892, one gains an insight into the total development of the literary language. The language polemic centered its discussions around the purity of the literary language, and the dialectal influences of Western Ukraine.

To fully understand the development of the Ukrainian literary language and in the narrower framework of this study - the reasons for the polemic itself, it is essential to understand the political and sociological conditions of the Ukrainians of that period. This language polemic occurred at a very politically critical time in the history of Ukraine, thus augmenting the importance of the language polemic. Therefore, a short historical outline is presented in the first chapter to facilitate a better understanding of the political mood of that time.

The body of the thesis presents the views of the discussant of the polemic, as to the development of the literary language and the various lexical, morphological, and some syntactical forms not agreed with by one or the other discussants.

Lexical items, morphological and syntactical forms, which the major contributors to the polemic listed are dealt within some detail. In discussing the criticisms and historical

background of the listed words in this study, an attempt is also made to put it into a contemporary perspective - to see if it still exists in the literary language today.

The final chapter deals with several of the more important morphological forms that were raised in the polemic and there is an attempt to show how many of the forms have actually remained in the contemporary literary language.

In the conclusion, there is a recapitulation of the historic background and a summary of the consequences of the polemic. Although several studies of the development of the Ukrainian literary language have been made a more detailed discussion of this language polemic has not been outlined. Therefore it is on this basis that this study was undertaken and an attempt to show the influence on the literary language of one dialect in particular was made.

РЕЗЮМЕ

При кінці XIX століття (I89I-I892) виринула мовна полеміка між визначними письменниками про розвиток української літературної мови. У той час політичні обставини були такі, що довели до розвитку двох літературних норм. Це утруднило розвиток однієї української літературної мови. Перегляд цього часу та цієї мовної дискусії дає можливість розглянути вплив Галичини на розвиток української літературної мови.

На коротко-представленому історичному тлі ця праця старається глибше розглянути мовну полеміку, критичні зауваження поодиноких учасників полеміки та кінець кінцем вплив Галичини на сучасну українську літературну мову.

У перших частинах праці представлені лексичні одиниці, що учасники полеміки оспорювали як діялектизми або чужі слова в літературній мові. Як бачимо, із дослідження, Галичина мала великий вплив на лексику літературної мови. Це правда особливо в наукових відтинках та в публицистиці.

Хоч науковці, як Ю. Шерех, В. Чапленко, П. Плющ, митрополит Іларіон описали розвиток української літературної мови, мовну полеміку вони трактували тільки як частину розвитку літературної мови. У цій праці стараємося представити погляди учасників полеміки та з'ясувати її вплив на дальший розвиток української літературної мови.

ACKNOWLEDGEMENTS

The author of this thesis would like to express her sincerest appreciation to the following persons for their aid during the preparation of this study:

Dr. A. Hornjatkevyč, my supervisor, who with great patience read the numerous redactions of this study, and whose guidance and comments were most helpful.

Doctors T. Carlton and I. Rudnytsky, the members of my committee, for the interest and attention which they have devoted to this study, as well as their valuable comments and suggestions.

A separate credit should be made to Mrs. D. Hawryshko for her excellent clerical skills.

I would also like to extend a very special thanks to my parents, sister and husband whose encouragement and moral support has been indispensible and greatly appreciated during the preparation of this thesis.

З М І С Т

I

ІСТОРИЧНЕ ТЛО

При кінці XIX століття в українському літературному світі виникла полеміка довкола питання розвитку української літературної мови. На тлі політичних обставин того часу, постали дві літературні норми, і в тім була причина полеміки. Треба було оформити рамки однієї спільної української літературної мови. Маючи це на увазі, з однієї сторони зрозуміти тогочасні політичні обставини в українських територіях і яку ролю вони відіграли в цій полеміці, а зокрема у створенні тих двох літературних норм. З другої сторони треба теж зрозуміти різницю між літературною мовою й говірками даного народу.

Коли виринула ця мовна полеміка, українські території були поділені між двома великими державами.[1] Західні землі - Галичина й Буковина перебували під владою Австро-Угорської імперії, а східні землі - Право- й Лівобережжя та Степова Україна під владою Російської імперії. Через такий поділ, ті території зазнали різних шляхів політичного й культурного розвитку, що відбилося на розвитку української літературної мови. Обмежуємо дальшу дискусію до взаємовідносин між Галичиною й Наддніпрянщиною з тої причини, що мовна полеміка безпосередньо стосувалася їх.

---

[1]Перший й другий поділи Польщі (1772 і 1793 рр.) дали Австро-Угорській імперії Галичину, Буковину. Закарпаття уже давніше ввійшло до складу Угорщини і тим чином в Австро-Угорську імперію. Російська імперія, скориставши з поділів, поширила свій політичний вплив на Правобережжя. (Лівобережжя включено в Російську імперію поступово після 1654 р.)

Тут слід пам'ятати, що в XIX столітті по цілій Европі ширилися національні рухи (Весна Народів і т.п.). Ці прямування проявилися теж на українських землях. Внутрішня політика даних імперій у великій мірі, впливала на успіх чи невдачу українських національних змагань. Завдяки відносимо толерантній політиці Габсбурґів супроти різних етнічних елементів у їхній імперії, Галичина мала нагоду приготовити політичну основу для дальшої національно-освітньої праці. З другого боку, репресійна політика царів унеможливлювала солідну розбудову національно-освітнього руху на Наддніпрянщині.

> Умови в Російській імперії - принаймні перед 1905 роком - унеможливлювали явне політичне життя. З цього погляду українці в Австрії користувалися великою перевагою супроти своїх земляків, що жили під пануванням Росії. Від часу революції 1848 року галицькі українці брали участь у виборах, мали парляментарне представництво, політичну пресу, партії і громадські організації. В підросійській Україні політичні змагання могли виявитися тільки нелеґальним шляхом - через підпільні групи, що засяг їхньої діяльности був, з природи речей, обмежений. (І. Лисяк-Рудницький 1973: 23)

Хоч політичні обставини діяли проти спільного розвитку українських земель, між Галичиною й Наддніпрянщиною існував близький контакт. Після заборони української мови в російській імперії Емським указом (1876 р.) цей зв'язок став тіснішим.

> Далі продовжували існувати різниці між Наддніпрянською (підросійською) Україною, як цілістю, та Галичиною, і вони були настільки глибокі, що спричинили згодом серйозні політичні тертя під час революції. Проте саме взаємовідносини між Наддніпрянською Україною і Галичиною давали багато яскравих прикладів міжобласної співпраці. Галицький ґрунт був духово радше яловий.

> Ідеї, що служили надхненням для українського відродження в Галичині, майже без винятку походили з Наддніпрянщини. ... З другого боку, після того, як указ 1876 року заборонив усяку леґальну українську діяльність у Росії, Галичина стала притулком для всього українського національного руху. У Галичині друкувалися твори наддніпрянських письменників, які відтак контрабандою перепроваджувано до підросійської України. Намацальні національні досягнення Галичини служили підбадьоренням і зразком для наслідування українським патріотам під російським пануванням. Галицькі українці, що боролися за рівноправність з поляками, турбувалися при цьому не тільки про себе самих: вони вірили, що їхній вужчій вітчизні судилося стати "П'ємонтом" майбутньої самостійної України. (І. Лисяк-Рудницький 1973: 41)

Паралельно з національно-освітніми рухами розвивалися літературні норми даних територій. Література стала одним з важливих засобів національного руху. Це очевидно вимагало однієї літературної норми, якою можна б писати не тільки твори красного письменства але й наукові праці тощо. У наслідок окремого розвитку, Галичина й Наддніпрянщина виробили свої окремі літературні норми, (так звані літературні мови). Одна й друга літературна норма була побудована на основі територіяльних говірок. Ось суть цілої мовної полеміки: Не маючи змоги розвинути одної спільної літературної мови, український культурний процес витворив дві; не маючи нагоди окреслити ясних критеріїв для розвитку однієї спільної літературної мови дані території вибрали територіяльні говірки за основу своєї так званої літературної мови.[2] Після проголошення Емського указу наддніпрянці

---

[2]Політичні обставини на українських землях того часу з'ясовані у І. Лисяка-Рудницького (1973: 17-53). Ця стаття

висилали свої твори для друку на захід, та одержували часописи і з Галичини, зайшло тоді замішання, коли вони зустрічали у цих виданнях чужі їм діялектні форми. Та було й замішання із другого боку кордону, коли галицькі редактори міняли деякі східні діялектизми, під час мовної редакції надісланих рукописів.

Повернімося на хвилину до питання щодо основ літературної мови. Українська мовна територія охоплює три діялекти: південно-східній, південно-західній, та північній. Кожний діялект може складатися з говірок, які не відрізняються радикально одна від одної, але містять в собі деякі льокальні особливості чи то фонетичні, морфологічні, лексичні чи тим подібне. Синтезою цього є літературна мова. Вона є вироблена форма загальної мови, яка має певні граматичні й лексичні норми.

> Мова кожної нації складається з великої різноманітности говірок. Неоднаково говорять на різних землях, не однаково говорять люди різних професій, різного рівня освіти тощо. ... Може легко постати хаос, замішання, неясності, якщо не окреслити певних меж, якщо не встановити певних норм, - норм літературної мови. Норми літературної мови встановлюються почасти стихійно - тим, що в даному суспільстві в силу історичних причин зразковою починає здаватися мова певних прошарків людности на певній території; ... (Шевельов 1951: 9)

була спершу надрукована по-англійському (1963). Політичні настрої при кінці XIX і спочатку XX століттях докладно з'ясував І. Лисяк-Рудницький словами: "... центральна проблема в новітній українській історії - це повстання нації, перетворення етнічномовної спільноти на свідому політичну й культурну спільноту..." (1973: 21).

Основа сучасної української літературної мови - це середньонаддніпрянські говірки, у яких також віддзеркалені деякі елементи південно-західніх говірок. Під час мовної полеміки літературна мова ще не була цілком окреслена. Розвивалися дві літературні норми і виринули непорозуміння між галичанами й наддніпрянцями, якою має бути всеукраїнська літературна мова.

На вищезгаданому напруженому тлі виникла мовна дискусія між кількома визначними письменниками Наддніпрянщини й Галичини, щодо розвитку української літературної мови. Початком цієї гострої дискусії була поява статті Бориса Грінченка, "Галицькі вірші" в журналі Правда. Грінченко під псевдонімом Василь Чайченко[3] виступив проти нечистої, на його думку зіпсованої мови галичан. Сам автор був не тільки видатним письменником свого часу, але його сучасники уважали його мовним пуристом.

Грінченко брав за вихідну точку своєї критики мову творів галицьких поетів, що друкували свої твори в журналі Зоря протягом 1883-1889 років. У своїй першій статті він старався аналізувати мову поетів, підкреслюючи чужі, чи на його думку не нормативні слова. Самозрозуміло, що норма, яку собі вибрав Грінченко, це наддніпрянський варіянт української

---

[3]Деякі учасники мовної полеміки, подібно як Грінченко, підписали свої статті псевдонімами: М. С. Кононенко - псевдонім М. Школиченко; А. Кримський - псевдонім А. Хванько; І. Верхратський - псевдонім Лосун. У цій праці уживатимемо справжнє прізвище автора у цитатах.

літературної мови. Беручи мову своєї околиці як мовну підставу своїх зауважень, у цій статті Грінченко вичисляє чужі йому слова чи конструкції, що знаходяться в прочитаних ним творах. Тут він особливо гостро виступає проти запозичених слів. Наприклад, Грінченко вичисляє ряд "полонізмів", "москалізмів" і "рутенізмів".[4] Хоч він обмежує свої зауваження до кількох прикладів, він подає досить довгий список слів, що на його думку, галичани повинні виключити із своєї лексики. Кінчає Грінченко свою статтю пропозицією, щоб галичани прийняли літературну норму наддніпрянців:

> Всї галицькі письменники проповідують духовну єдність з Україною російською і єдність найсамперед літературню. А яка-ж се буде єдність, коли Вкраїнець з Росії не розуміє Вкраїнця з Галичини? Коли єдність, то мусять галицкі письменники зважати на всю українську публїку, а не на саму галицьку, бо робити інакше - се значить - заводити свою особливу рутенську лїтературу, котра хоч і яка б там гарна була, але нїколи не чичатиметься на Вкраїнї російській. Таким побитом, єдність істнїтиме тільки в устах галицьких письтенників, але не найсправдї. (Грінченко I89Iа: 206)

У висновку можна відразу пізнати, що Грінченко, як і напевно інші наддніпрянці, вперто стояв на тім, щоб була одна літературна норма, маючи на увазі наддніпрянську літературну мову.

> Правда, Галичане можуть сказати не се, що саме так і ми Українцї з Росії, повинні дбати про єдність. Не спречаємося і думаємо, що й ми мусимо може дечим поступитися нашим галицким

---

[4] Грінченко називає "полонізмами" ті слова, що на його думку запозичено з польської мови, "москалізмами" - з російської мови, а галицькі локалізми називає "рутенізмами".

> братам. Але-ж ми маємо право сподїватися найсамперед сього од Галичан, бо не в Галичинї, а в нас засьвітила в Котляревському зоря нової вкраїнської лїтератури; не в Галичинї, а в нас були Квітка, Гулак-Артимовський, М. Вовчок, Шевченко, Кониський, Гребінка, Кулїш, Левіцький, Мирний, Стороженко та інші; не Галичане - нас, - а ми - їм сповняємо своїми роботами їх і періодичні, і не періодичні видання! (Грінченко 1891а: 206)

Хоч Грінченко почав цю статтю бажанням послужити конструктивною критикою, він закінчив її гостріше:

> Проста лоґіка каже, шо коли і Україна російська і Україна австрийська розуміють і залюбки читають Квітку, Шевченка, Левіцького, Кониського, а Масляка та Шнайдерівну, та ін. може розуміти сама Галичина, - то мусять україньско-руські письменники писати не так, як Масляк та Шнайдерівна, а так, як Квітка та Шевченко. А коли галицькі поети сієї лоґіки не послухаються, то вони можуть бути певні, що їх твори - хоч і які б там гарні - Українці з Росії будуть читати хіба в перекладі на справжню русько-українську мову. (Грінченко 1891а: 206)

Грінченкові відповів Іван Франко у статті "Говоримо на вовка - скажімо і за вовка", яку поміщено в журналі Зоря. У своїй статті Франко старається пояснити причини розвитку галицької літературної норми та з другої сторони дати деякі виязнення щодо специфічних слів вичислених Грінченком. Франко своєю відповіддю виступив досить критично проти зауважень Грінченка:

> ... Є на Українї кружок пуристів язикових, людей звичайно молодих. Всяке українське в писанє, яке їм попадаєть ся в руки, мусить пройти через питель їх язикової критики. Не звертаючи уваги на зміст і не входячи в ті обставини, серед яких повстало те писанє, анї в ті цїли, яким воно має служити, вони раді-радісїнькі, коли можуть на кожній сторонї поначеркувати синїм олівцем по кільканадцять блудів язикових. Та не думайте, що вони фільольоґи,

фахові язиковіди. Де там! Вони знають звичайно тілько одну мову - московську, котрою вчили їх у школах. Менше докладно знають свою українську, бо сеї треба було вчити ся "з власної пильности", з книжок (очевидно, тілько белетристичних), коли хто не мав нагоди вивчити ся єї в селї від мужиків. Отсе й увесь їх апарат критичний, з яким вони підходять до пропускання мови писань українських і галицьких крізь свій питель. (Франко 1891: 357)

До цієї дискусії пристав ряд письменників, дописуючи свої зауваження щодо розвитку української літературної мови.[5] Не кожний, що відгукнувся на статтю "Галицькі вірші", був мовознавцем, але висловив свої думки щодо розвитку літературної мови. Як бачимо, письменники Галичини й Наддніпрянщини брали за свою мовну основу, мову своєї околиці. Хоч у ході полеміки виринули деякі слушні зауваження, проте було тяжко на тій підставі визначити, котра форма граматично правильна, котра лексична форма більш нормативна? І. Кокорудз, що теж включився в полеміку, висунув дуже слушні зауваження, що виявляють основну хибу цілої дискусії. Здається, що всі письменники, які брали участь у цій дискусії переочили одну важливу справу. Як згадує Кокорудз, перше треба окреслити свої критерії, свою основу, і довкола того будувати дальше дискусію і конструктивну критику.

Проти основних закидів що до дійсного псованя і занечищованя язика нїхто не може виступати; противно правдива критика язикова єсть в розвою кождої бесїди лїтературної потрібна. Однак,

---

[5]До дискусії включилися М. С. Кононенко (1891), І. Кокорудз (1891), А. Кримський (1891), І. Верхратський (1892). На полемічні статті, надруковані з журналі Зоря, Грінченко відповів статтями (1891б) і (1892).

> критика того рода мусить бути оперта на правдивих, основних студіях язикових і дослїдах. Інакше така критика закраває на арбітральний пустий пуризм, котрий, мимоходом сказавши, єсть тепер всюди в модї. ... П. Чайченко критикуючи каже, що сей – рутенїзм (?) а той – церковщина, що ся конструкція – ґерманська, а той акцент – неправильний і т.і. Питаю ся на чім опер ся шан. критик, видаючи такі суди? Де критеріюм? ... Ото п. Чайченко сам себе ставить ареопаґом, свій язик, котрим пише, і свою сторону, в котрій язика навчив ся. Кождий мусить признати, що то критеріюм за вузке, хвійке. (І. Кокорудз 1891: 471-2)

З цієї полеміки виринуло багато слушних зауважень щодо розвитку української літературної мови. Ці зауваження не завжди були мовознавчими дослідженнями, ані не завжди торкали специяльно мовознавчих питань. Вони теж включали загальні міркування про розвиток і чистоту мови та коментарі до критики інших письменників. Своїми зауваженнями учасники цієї полеміки вичислювали недостачі тогочасних літературних норм, взагалі ставили під сумнів стійкість літературних норм. Можливо, що найважнішою була для них проблема чужих впливів. Розкривши частинно недотягнення цих двох літературних норм, поодинокі автори в дальшому розвитку дискусії розглядали чужі впливи на лексику й граматику української мови.

II

ПОЧАТКИ МОВНОЇ ПОЛЕМІКИ

Дискусія в більшості торкається лексичних справ. У своїй першій статті Грінченко вичислив цілий ряд чужих слів, вписуючи поруч них свої зауваження. Проте, дискусія не обмежувалася стисло до цього списка. Поодинокі дискутанти, збільшили лексичний фонд своїми додатками й коментарями. Таким чином він не обмежувався поезією, з якої Грінченко черпав свої приклади.

Слідує список слів, що виринають з цієї дискусії. Біля слів поданих Грінченком вписано чи це слово "москалізм", "полонізм", чи "рутенізм". У третій колонці зазначено ті слова, що вживаються в сучасній українській літературній мові. Деякі слова у цій колонці існують тільки в розмовній мові або взагалі рідко уживаються - ці так зазначені.[1] Таким способом можна порівняти основний список із сучасною мовою. З лівого боку основного списка слів зазначені ті слова, що Грінченко й Желехівський включили в свої словники. (Слова в словнику Грінченка зазначені - Г, а слова в словнику Желехівського - Ж). Ці словники є зразки попередньо згаданих двох літературних норм. А підкреслені слова в цьому списку спонукували ширшу дискусію, та їх будемо у цій праці докладніше розглядати.

---

[1]Цей список подано на підставі: СУМ (Словник української мови, 1970-75), ОСУМ (Орфографічний словник української мови, 1975), Голоскевич (Правописний словник, 1962 - передрук вид. з 1930 р.).

			КОМЕНТАРІ ГРІНЧЕНКА	ФОРМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ
	Ж	бездна	москалізм	
	Ж	безодня	москалізм	безодня
	Ж	безучасно	москалізм	
Г	Ж	благати	москалізм	благати
Г	Ж	блиснути	полонізм	блиснути
Г	Ж	боязливо	москалізм	боязливо
Г	Ж	бурлити	москалізм	бурлити
Г	Ж	веремя	рутенізм	верем'я (діал.)
		весталька		весталка
Г		вечірок	москалізм	
Г	Ж	видавати		видавати
		видати		видати
		візви	полонізм	
Г	Ж	віконце	рутенізм	віконце
Г	Ж	воняти		воняти (рідко уживається)
		впрочім	москалізм	
Г	Ж	говір	москалізм	говір
Г	Ж	гомін	москалізм	гомін
Г	Ж	гризти ся	полонізм	гризтися (розм.)
	Ж	дійство	рутенізм	дійство
Г	Ж	дія		дія
Г	Ж	дотикати	полонізм	дотикати (діал.)
	Ж	дрощ	полонізм	
Г	Ж	дяк	рутенізм	дяк
	Ж	жир (= їжа)	полонізм	
Г	Ж	жовняр (подано як жовнір в словниках)		жовнір
Г	Ж	завіса		завіса
	Ж	засідати	полонізм	засідати
Г	Ж	збірник		збірник
Г	Ж	звати		звати
Г	Ж	звертати ся		звертатися
Г	Ж	звук		звук
		здрухоче	полонізм	
Г	Ж	їдло (= їжа)	рутенізм	
Г	Ж	клячати	полонізм	клячати (діал.)
Г	Ж	кормити	москалізм	кормити (розм., рідко)
		коруна	полонізм	коруна (діал.) -корона
Г	Ж	кришталь (хрусталь)	москалізм	кришталь
		крівля	рутенізм	
Г	Ж	крізь		крізь
	Ж	кусити	полонізм	
Г		ледовий	москалізм	
Г	Ж	лента	москалізм	лента (розм., рідко)
Г	Ж	лож	москалізм	
Г	Ж	луна	москалізм	луна
	Ж	луч	москалізм	
Г	Ж	людство	рутенізм	людство

		ляти		
Г	Ж	лити		лити
Г	Ж	миг	москалізм	миг (розм., рідко)
		мозг	москалізм	
Г	Ж	мозок	москалізм	мозок
	Ж	мотив		мотив
	Ж	мрячний	москалізм	мрячний
	Ж	небосклон	москалізм	
Г	Ж	невіста	полонізм	невіста (розм.)
	Ж	нич	полонізм	
Г	Ж	но	москалізм	
		огень	полонізм	огень (діал.)
Г	Ж	(огонь)		
		огромний	москалізм	
		оден	рутенізм	один
		окінце	рутенізм	
Г	Ж	окови	москалізм	окова (мн. окови)
	Ж	отвирати	полонізм	
Г	Ж	переклад		переклад
Г	Ж	пішком (пішки)	москалізм	пішком (присл., рідко)
Г	Ж	полокати	полонізм	
Г		прецінь	полонізм	прецінь
	Ж	пристанище	москалізм	
Г	Ж	пробудити ся	москалізм	пробудитися
		прочь	москалізм	
Г	Ж	рідня		рідня
	Ж	росистий	москалізм	росистий
Г	Ж	ручай	рутенізм	ручай
Г	Ж	ручити	полонізм	
	Ж	сейчас	москалізм	
Г		сїмена	москалізм	
		сіяво	рутенізм	
Г	Ж	скала	москалізм	скала
	Ж	скеля		скеля
	Ж	скрань	полонізм	
		скромний	москалізм	скромний
Г	Ж	снити	полонізм	снити
Г	Ж	сніжний	москалізм	
Г	Ж	спочати	полонізм	
		старуха	рутенізм	
	Ж	старушка	москалізм	
	Ж	стон	москалізм	
Г	Ж	стрільба		стрільба
	Ж	струя	москалізм	
		сьвітич (світич)	рутенізм	
Г	Ж	тайком	москалізм	тайком
		тамтуда	полонізм	
		терати	москалізм	
Г	Ж	течія	москалізм	течія
Г	Ж	тикати	полонізм	
Г	Ж	топір	москалізм	
Г	Ж	тручати	полонізм	

	ту (= тут)	полонізм	
Г	увидіти	москалізм	
Г Ж	удаль	москалізм	
Г Ж	узивати		узивати
	усьо	москалізм	
Ж	фаленька	полонізм	
Ж	филя	полонізм	
Ж	царит	москалізм	
Г Ж	чудний	москалізм	чудний
Г	чудно (= кумедно)		чудно
	шмиг	москалізм	
	юг	москалізм	
Ж	ява		ява
Г Ж	яр	рутенізм	яр

За вихідну точку своєї критики Грінченко (I89Ia: I05) вибрав кілька рядків поезії Масляка,[2] де вичисляє так звані чужі форми.

До вас, невісти, до вас, Вестальки
Рідні святої огню,
Звертаюсь нині с покликом дружним,
Вас звуком серця зову:
О час, посестри, о час,
Що б Русь воскресла крізь вас!

Наводимо критику Грінченка та зауваження інших письменників про поодинокі слова, перше із вище поданого уривку поезії, а далі й про інші цікаві слова, що викликали більшу дискусію. Уважаємо доцільним теж подати статті із словників Грінченка (I907-09) й Желехівського (I886). У цьому випадку ці статті стають представниками своїх поодиноких літературних норм. Тим способом можна порівняти галицьку та наддніпрянську літературні норми того часу. Розглядаючи статті із СУМ можна зауважити евентуальні зміни в ужитку даного слова. У деяких випадках теж подано статті з етимологічного словника Фасмера (I964).

Справу тому трудніше докладно дослідити, що словник Грінченко не завжди віддзеркалює літературну норму I890-их років. Той словник появився аж у I907-09 роках, тобто шістнадцять років після самої мовної дискусії. Таким чином деякі слова, що Грінченко згодом включив у свій словник, на його

[2] В. І. Масляк (I858-I924), західньо-український поет, учитель. Він друкував свої поезії в журналі Зоря. У своїй статті "Галицькі вірші", Грінченко часто звертається до його праць, вичислюючи чужі, чи дивні йому лексичні чи інші форми.

думку, підчас дискусії, були недопустимі в літературній мові. Цей факт показує нам, що ті слова таки увійшли до ширшиго прийнятого вжитку. Маючи це на увазі, з одного боку мусимо пізнати, що словник Грінченка не дає, в кожному випадку, вірний стан лексики під час полеміки. З другого боку, з сучасної точки зору між виданням словників Желехівського й Грінченка не минуло аж так багато часу, тож можемо уважати словники сучасниками.

НЕВІСТА:

Грінченко: Такого слова Українець не знає. Він хиба знає церковнославянське слово "невѣста", але там воно значить те, що по вкраїнському молода, але-ж у д. Масляка не те; таким побитом сей полонїзм зрозумілий буде тому тільки, хто знає польску мову, але й той має право спитатися: на що він тут? (Грінченко 1891а: 105)

Франко: Зрозумілий буде й ще декому більше, добродїю! В значіню молода находить ся він і у Квітки (диви Желехівський: 404), а в значіню жінка, так як у д. Масляка, находить ся в піснях народних... (Франко 1891: 357)

Конененко: Так само д. Франко наводить ще слово невіста, опираючись на народну пісьню. От на такі слова і слїд - би не звертати увагу, бо у нас на Україні це слово назове усякий хто хоче, московським, у Галичині - ж воно вживаєть ся як рідне і означає собою слово жінка, а коли вже стара, баба. Церковнославянське - ж слово невѣста - молода, а у Москалїв воно без усякої одміни - невѣста. Д. Франко опираєть ся ще на кращих українських письменників і каже: Кому - ж і вірити як не їм? Це правда, але віримо в це не цілком, бо часи не стоять, а йдуть і виробляють мову і коли, напр., у Шевченка 30-40 років назад було якесь слово дуже добре то сьогодня воно зробило ся старим і його народ замїнив новим, кращим. (Конененко 1891: 396)

Кримський: Невіста стрічаєть ся в волинській приказції: «Два жиди та дві невісті зроблять ярмарок у місті.» (Кримський 1891: 473)

Верхратський: П. Ч[айченко] уважає вираз невіста польським - п. Ш[количенко] же каже в ч. 20 Зорі р. 1891: "От на такі слова і слїд би не звертати увагу, бо у нас на Україні це слово назове хто хочте, московським." Отож ні, добродії! власне слїд звернути увагу на тото слово. П. Ч[айченко] видко, не знає добре польского язика; в польськім бо єсть слово niewiasta більше книжне, а в розговорній бесїдї лише рідко коли уживає ся; в галицько-руськім же слово невіста єсть дуже звичайне. Єсть не

лишень вираз невіста. але і невістиця, невістуля, невістка (жінка сина; на Україні у Вовчка після словарця при повістках залученого в значіню: братова), невістичка, невісточка, невістонька, невіхна. – adject. невісточий, невістчин. Коло Косова звуть невістульки, а коло Жабього невістки зіле Chrysanthemum leucanthemum а то за для того, бо кошинки цвітяні (Blütenkörbchen) сеї ростини подобають не голови невіст, білим рантухом обвязані. ... Коли – ж, як то признає п. Ш[количенко], слово невіста єсть галицько-руське, то вже тим самим єсть малоруське і не слїд єго уважати московським. Із спору задля слова невіста для мене висновок (conclusio) такий, що оно потеряло ся на Україні, як богато інших руських виразів уцїлевших лише в наших гірських нарічях як пр.: днесь, єсли, рінь, бездна, даві, давіший, много і пр. Докори пп. Ч[айченко] і Ш[количенко] були би тогдї подекуди справедливі, коли-б п. М[асляк] писав в нарічю українським; тим часом він пише язиком малоруським і зовсїм розумно уживає в нїм слів із всїх нарічий того – ж язика. (Верхратський 1892: 157)

Словники:

Грінченко: невіста, ти, ж. Женщина.

Желехівський: невіста, f. Weib, n. Frau, f. Braut

СУМ: невіста, и, ж. 1. розм. Дівчина або жінка, яка одружується; наречена.

Фасмер: невеста, невестка, укр. невіста, блр. невеста, ст.-слав. невѣста νύμφη (Супр.) болг. невяста "невеста, молодая женщина", сербохорв. невjеста "невеста, невестка", словен. névésta – то же, чешск. ņevěsta – то же, слвц. nevesta, польск. niewiasta "женщина", в.-луж. ńewěsta //Лучшей попрежнему осрается стар. этимология, которая видит здесь первонач. знач. "неизвестная" (см. не и ведать), ср. в-луж. wěsty "известный; оперделенный, ńewěsty "неизвестный" ...

Грінченко незадоволений словом невіста у цьому випадку й каже, що це слово є "полонізм". Якщо переглянемо словники Грінченка й Желехівського бачимо, що один і другий автор подають значення цього слова як жінка. Желехівський теж подає ще одне значення, а саме: Braut - молода (щойно одружена жінка). На цій підставі можемо припустити, що це слово уживалося і в Галичині й на Наддніпрянщині без великого замішення в значенню. Це значить, що слово невіста не було чуже ані галичанам, ані наддніпрянцям,[3] у етимологічному словнику Фасмера бачимо, що невіста у розумінні молода жінка, вживається у багатьох слов'янських мовах.

---

[3]Цю думку підтримують критичні зауваження Франка, Коненeнка, та особливо Верхратського.

<u>ВЕСТЕЛЬКА ~ ВЕСТАЛКА</u>:

Грінченко: Зараз Українець не сказав би <u>Вестальки</u> а просто Весталки (бо видима річ, що тут той <u>ь</u> чужого роду), ... (Грінченко I89Ia: I05)

Франко: ...Для нас видима річ зовсїм щось друге, а іменно те, що д. Чайченко так привик в московській школї чути і в московських книжках бачити <u>Весталки</u>, що Вестальки видають ся польонїзмом і він зараз бачить в тім <u>ь</u> польського зайду, забуваючи, навіть, що цїле слово <u>Вестальки</u> чуже і чи буде писати ся з московська без <u>ь</u>, чи з польська з <u>ь</u> то для чистоти нашої мови байдуже; овшім, форма з <u>ь</u> нам видає ся більше відповідною духови нашої мови, котра всяке <u>л</u> на кінци слова і складу любить переголосовувати в широке <u>в</u>, напр., вів зам. віл, орев (декуди так і відміняють орева, ореви), кибавка, зам. кибалка аналоґічно мали-б ми по-нашому: Веставку. (Франко I89I: 357)

Верхратський: Що до форми <u>Вестальки</u>, я б також був за формою <u>Весталки</u>, але се сама дрібнїйша дрібниця, котра на чистоту язика нашого не впливає. Таж і люд наш говорить ріжно: пилно і пильно, говірка, кужівка і горілка, кужілка, а подекуди навіть горілька (зорілька), кужілька. (Верхратський I892: I57)

Словники: Ні Грінченко, ні Желехівський не включили цього слова у свої словники.

СУМ: <u>Весталка</u>, и, ж. Жриця давньоримської богині домашнього вогнища Вести, що давала обітницю довічної безшлюбності і зобов'язана була підтримувати невгасимий вогонь у храмі богині.

РІДНЯ:

Грінченко: ..., а потім іому дуже важко зрозуміти, що се значить: "Вестальки рідні святої огню". Почати с того, що сей "падеж родительний - визначатерльний" зовсім чужий в українській мові і хоча і у нас, і в Галичині вживається він досить щиро, але - ж се тільки тим, що ни позвикали до чужих - польських чи московських мовних форм; а така людина, що чужих мов не знає, зовсім такої форми не розуміє, як то буває з нашими письменними селянами. У всякому - ж разі і один "родительний визначательний" ображує вкраїнське вухо; а два, як тут, зовсім уже неможливі і навіть мало зрозумілі. Потім: слово рідня (по українському значить те саме, що й родичі) (і тільки се); таким побитом Українець з Росії зрозуміє сю фразу так: Весталки вогневі, що належить сьвятим родичам." (Грінченко I89Iа: I05)

Словники:

Грінченко: рідня, ні, ж. Родня, родственники.

Желехівський: рідня, родня, f. Familie, Verwandtschaft, f. s. Родина 2. Geschlecht, n.

Тут уже не розходиться про лексику, а радше про синтаксу ("Вестальки рідні святої огню"). Природніша і більш зрозуміліша синтаксична форма була б: Вестал(ь)ки огню святої рідні.

ЗВЕРТАТИСЯ:

Грінченко: Се "до вас звертатись" чи полонїзм, чи москалїзм, але у всякому разї річ не вкраїнська; по вкраїнському се значить: "до вас повертаюсь", а як що висловити по вкраїнському авторову думку, то треба сказати: "до вас вдаюся с покликом" або просто: "вас кличу", "вас закликаю". (Грінченко I89Ia: I05-I06)

Словники:

Грінченко: звертатися, -таюся, -єшся, сов. в. звернутися, -нуся, нешся, гл. 1. Возвращаться, возвратиться... 2. Обращаться, обратиться... 3. Гнуться, согнуться, свенуться... 4. Наклоняться, наклониться, искривиться...

Желехівський: звернути, звертати ... 5. -ся до кого an jmnd. sich richten, wenden;

СУМ: звертатися, -аюся, аєшся, недок., звернутися, звернуся, звернешся, док. 1. Говорити, писати спрямовуючи свої слова, свою мову до кого-небудь... Апелювати до чогонебудь притаманного або приписуваного комусь...

Грінченко протестує проти вжитку слова звертатися у розумінні закликати (когось). Він сам не певний чи це "полонізм" чи це "москалізм", але критик твердить, що це не українське слово. Таке зауваження не можна серйозно трактувати, коли критик не наводить доказів на своє твердження. Не вистачає, казати, що це слово українське тільки тому, що автор не чув цього слова, або тому, що в його околиці не вживають цього слова в тому значенні. Бачимо із словників Желехівського та Грінченка, що звертатися уживалося і в Галичині й на Наддніпрянщині. Із СУМ бачимо, що цей вислів

"звертатися до когось із прозьбою, питанням, чи проханням", ще існує і досить широко вживається в сучасній українській мові.

Розглянувши інші мови бачимо, що такий вислів уживається у багатьох мовах: у російській мові: обращаться к кому; в німецькій мові: an jemanden sich wenden; в англійській мові: to turn to someone (for help); та в польській мові: zwrócić się do kogoś. Переглянувши вище подане, бачимо, що український вислів не сприймається як вплив російської мови; можливий є вплив польської мови, але на підставі вище поданих мов видно, що вислів звертатися до когось знаходиться в інших европейських (не тільки слов'янських) мовах. Таким чином не можемо згодитися з думкою Грінченка, що це повстало під впливом однієї чи другої мови.

ЗВУК:

Грінченко: "Звук серця" і трохи ненатуральний, та й не вкраїнське слово звук: його не знайдеш ніде по народних творах, а в народі вживається слово гук, згук (так н.пр. і в книзі «Розмова про земні сили»: "про гук, та тишу"). (Грінченко I89Ia: I06)

Верхратський: Звук, звучати уживає люд коло Синевідська. На німецьке klangvoll я утворив вираз: звучистий; звук = Klang, Schall; голос = Stimme. (Верхратський I892: I57)

Словники:

Грінченко: звук, ка, м. Гук
гук, ку, м. 1. Звук. Тишу не чути, а гук чути.
2. Крик, гул, шум, стук, грохот. ...

Желехівський: звук m. Laut; Schall, m. Пол.

СУМ: звук, ч. I. род. у. Слухове відчуття, що викликається механічними коливаннями; те, що людина чує, сприймає органом слуху...

Фасмер: звук, род. п.-а. звучать, русск. -цслав. звукъ ἦχος, чеш., слвц. zvuk, в-луж., н.-луж. zuk Вероятно, из *zvǫkъ; ср. с другой ступенью чередования *zvękъ-в звякать (см.), сербск.-цслав. звѫкъ ἦχος, φωνή сербохорв. звȇк, род. звȅка "звон", польськ. dźwięk "звук", (со звукоподражательным dz). Далее ср. звон, звенеть.

На думку Грінченка слово звук (звук серця), не натуральне, й в цьому випадку уживається не правильно. На підставі статтей в словниках (включно із сучасними) "звук серця", так як написано, дійсно є не натуральним. Але з другого боку як уособлювання й літературний засіб зображування можна допустити, що звук серця існує.

Саме слово звук на думку Грінченка, не українське слово. Він пропонує на його місце гук. Бачимо, що в сучасній мові, слово звук уживається а слово гук уже змінило своє значення, якщо беремо під увагу думку Грінченка. Нам відомо, на підставі коментаря Верхратського та етимологічного словника Фасмера, що слово звук існує в польській мові як dźwięk й в російській мові як звук. Рівно ж в українській мові це слово існує із значенням: слухове відчуття; те, що людина чує. На цій підставі годі твердити, що це слово запозичено із російської мови чи з польської мови, логічніше припустити, що це слово розвинулося природньо східньо-слов'янських мовах. Припустім:

Праслав'янське: *zvǫkъ
в східньо-слов'янських мовах: zvǫkъ > zvuk o переходить в u.
російське: } звук
українське: }

ЗВАТИ:

Грінченко: Так саме, не зову тут треба сказати а кличу, бо звати се – найменовувати (н.пр. іого звуть Петром; я кличу іого в хату). (Грінченко I89Iа: I06)

Франко: Чому не можна сказати зову в значеню кличу (позовіть у хату є у Квітки і других українських писателів). (Франко I89I: 357)

Словники:

Грінченко: звати, зву, звеш, гл. 1. звать, называть, 2. Призывать.

СУМ: звати, зву, звеш, рідше зову, зовеш недок., перех. 1. Іменувати кого-, -що - небудь; називати, прозивати. 2. Характеризувати кого, -що - небудь якимось словом, виявляючи своє ставлення, свою оцінку. 3. розм. Кликати кого- небудь... Запрошувати куди - небудь, Запрошувати куди - небудь, до когось... Закликати до чого - небудь.

Фасмер: звать, зову, укр. звати, зову, блр. звань, ст.-слав. зъвати, зов. χαλεῖν, ḳράζειν (Супр.) богл. зова́ "зову, называю", сербохорв. зва̏ти, зо̀ве̂м, словен. zváti, zóvem, др.-чеш. ẓváti, ẓovu,, чеш. żváti, żvu, слвц. ẓvat', zvem, польськ. zwać, zowę.

На думку Грінченка, слово звати тут уживається неправильно. Він підкреслює, що це слово означає називати, призивати, і не вживається у розумінні закликати так, як Масляк у цьому випадку пише. Грінченко пропонує замість звати уживати слово кликати або закликати. Франко пригадав критикові, що це слово є у творах багатьох українських письменників, між ними і Квітки-Основ'яненка. Тим Франко доказує, що звати не чуже слово, ані не вживається тут під впливом іншої мови. На підставі словника Фасмера бачимо, що слово звати є в багатьох

слов'янських мовах.

СУМ подає під <u>звати</u> цілий ряд значень і поміж ними: Іменувати кого-, що-небудь; називати, прозивати. Це очевидно є згідним з міркуваннями Грінченка. Але також подається: "кликати кого-небудь ... запрошувати, закликати", з тим, що воно зачисляється до розмовної мови книжньої.

КРІЗЬ:

Грінченко: У д. Масляка в других іого віршах (Зоря I883 б. 86) є ще й такий вислов: "Я живу лиш крізь любови тої власть..." Не знаю, по якому се сказано, - трохи чи не з німецька - але у всякому разї не по вкраїнському. По вкраїнському можна тільки сказати: місяць сьвіте крізь вікно, або: дошкулив іого крізь одежу, або ще що - от саме так, як н.пр. і в д. Масляка - ж таки у других іого віршах у тому - ж числї "Зорі": "Крізь яри, крізь бір ... ідуть Верховинцї з гір." Вислови - ж такі, як отї, так саме не можливі в українській мові, як неможливі були б вислови: я живу крізь самий хлїб або: хата згоріла крізь підпал. (Грінченко I89Ia: I06)

Словники:

Грінченко: крізь, пред. Чрез, сквозь.

Желехівський: крізь; praep. mit dem Accus. bezeichnet: a) die Bewegung mitten durch einen Gegenstand крізь двоє дверий durch zwei Thüre hindurch, b) die Zeit in ihrer Dauer; крізь ніч die ganze Nacht hindurch.

СУМ: 1. Уживається при вказівці на предмет, речовину, середовище або отвір, через, які хтось або щось проникає, проходить, просвічується тощо.
2. Уживається при вказівці на дію (стан), що чергується з іншою, переривається нею, проривається через неї...

У цьому випадку відносно слова крізь (у вислові "Що б Русь воскресла крізь вас!"...) треба признати Грінченкові слушність. Масляк тут уживав слово крізь у розумінні завдяки. У сучасній українській мові слово крізь не вживається в значенні завдяки.

Дискусія над цими рядками поезії Масляка надала тон цілій мовній полеміці. Із самого початку можна зауважити, що між Галичиною й Наддніпрянщиною існували розбіжності в лексиці. У цьому, й у дальших розділах бачимо, що критичні зауваження щодо лексичних одиниць часто слушні. Але з погляду сучасности теж бачимо, що значна частина обговорених слів згодом увійшли в українську літературну мову.

III

"РУТЕНІЗМИ"

Перечитавши й переаналізувавши твори галицьких поетів, що друкували свої твори в журналі Зоря протягом 1883-1889 років, Грінченко теж виступив проти так званих "рутенізмів". Він протестував не тільки проти вживання позичених слів, але теж уважав, що локалізми (цебто "рутенізми" чи "ковані" слова) – це гріх проти української літературної мови.

> Але ми дійшли ще до одного цїкавого віддїлу – до "рутенїзмів" – се б то до таких слїв, що не існїють нї в якій мові на сьвітї, і що їх виковано на рутенський лад, або хоч і існїють – так хиба у яких там Лемків чи в Гуцулів. (Грінченко 1891а: III)

Грінченко вичислив ось такі "рутенізми": веремя, віконце, дійство, дяк, їдло, (= їжа), крівля, людство, оден, окінце, ручай, сіяво, старуха, сьвітич, яр. На підставі Словника української мови (1970-1975), Орфографічного словника української мови (1975), та Правописного словника Голоскевича (1962) що частина тих "рутенізмів" таки прийнялася в сучасній українській літературній мові, а саме: віконце, дійство,[1] дяк, людство, ручай та яр.[2]

Нас цікавлять "рутенізми", бо це слово, що сковано, щоб висловити якесь нове поняття. Часто вони створені на основі слів, які уже існують в дані мові. Теж цікаво скільки їх прийнято в літературну мову, а скільки залишилося діялектизмами. Лексичні додатки до літературної мови дальше розвивають ту мову. Немає закону з якої території можна прийняти слово до літературної мови і здається, що є більше бажаним, щоб кувати нові слова із існуючих основ, чим позичати нове слово від інших мов.

Слідує список "рутенізмів", що Грінченко вичислив. Деякі він пізніше сам включив у свій словник.

ВЕРЕМЯ:

Грінченко: Хорошая погода... (Грінченко 1907-09)

Желехівський: Цього слова в своєму словнику не подає.

СУМ: верем'я діал. Гарна погода. ...

Тут треба зазначити, що в сучасній літературній мові це слово є діялектизмом.

ВІКОНЦЕ:

Грінченко: Ум. от вікно. (Грінченко 1907-09)

Желехівський: Віконце, віконечко, dim. n. Fensterchen, Fensterlein, n. (Желехівський 1886)

СУМ: зменш. - постл. до вікно...

ДІЙСТВО:

Грінченко: Не подає цього слова в своєму словнику.

Желехівський: n., Wirkung (Желехівський 1886)

СУМ: заст. 1. дія, діяння... 2. драма...

В сучасній літературній мові дійство зачисляється до застарілих форм. Можливо, що це слово колись було в літературній мові, але тепер вийшло із ужитку.

ДЯК:

Грінченко: Дьячок ... (Грінченко 1907-09)

Желехівський: m. Kirchensänger ... (Желехівський 1886)

СУМ: 1. Служитель православної церкви, що допомагає священику під час богослужіння; псаломник...

ЇДЛО: (=їжа)

Грінченко: Пища, еда... (Грінченко 1907-09)

Желехівський: ...їда (Желехівський 1886)

СУМ: діал. їжа

КРІВЛЯ:

Ані Грінченко, ані Желехівський не подають цього слова в своїх словниках.

СУМ: діал. Покрівля... діал. Кров...

ЛЮДСТВО:

Грінченко: Не подає цього слова в своєму словнику.

Желехівський: n., Menschheit, f. ... (Желехівський 1886)

СУМ: Всі люди землі, ... людське суспільство.

ОДЕН:

У російській мові, з одного боку, маємо один, а з другого боку в польській мові є форма jeden, ясно, що не під російським впливом маємо форму оден. Етимологія така:

Праслав. *edinъ, Церков. слов. є̑ди́нъ, Пол. jeden (A. Brückner 1970: 204)

Праслов'янське початкове je у східньослов'янських мовах переходить в o.

Рос. один
Укр. один

На цій підставі можна припустити, що форма <u>оден</u> (= один) повстала під впливом польської мови.

<u>ОКІНЦЕ</u>:

Це слово не подане ані в словнику Грінченка, ані в словнику Желехівського.

СУМ: Неподано в цих словниках ОСУМ.

<u>РУЧАЙ</u>:

Грінченко: <u>ручей</u>... (Грінченко І907-09)

Желехівський: dim. ручаєць, m. Bach, m. (Желехівський І886)

Фасмер: <u>ручей</u>, род.п -ья, арханг., укр. руча́й, блр. руче́й, руча́й, др.-русск. ручай, ручии... болг. ру́чей, чеш. račej "поток"... польськ. ruczaj, ... Связано с болг. ру́квам, ру́кна "втекаю, бью струей", ...

На цій підставі можна припустити, що це слово зовсім не є "рутенізмом", а загально слов'янським.

<u>СІЯВО</u>:

Це слово не подане ані в словнику Грінченка, ані в словнику Желехівського, ані в Ортографічному словнику української мови - ОСУМ (І975).

<u>СТАРУХА</u>:

Грінченко: Не подає цього слова в своєму словнику.

Желехівський: Старух, старуха. (Старушка 1886)

Слово старуха Грінченко зазначує як "рутенізм" а слово старушка, як "москалізм". Одне слово і друге є зменшена форма і висловлює те саме поняття: стара жінка; походить із прикметника старий, стара... Тут Грінченкові не ясно що є "москалізм", а що "рутенізм", бо слово старуха знаходиться в російській мові.

СЬВІТИЧ:

Грінченко: 1. Светильник, фонарь... 2. Подсвечник. 3. = Світлач. 4. Место на печном шестке где кладут лучину. 5. Наникадило, церковная люстра.

Желехівський: Не подає цього слова у своєму словнику.

ОСУМ: Це слово не подається в цьому словнику.

ЯР:

Грінченко: 1. Овраг, лог, ... 2. Раст. Гав, яр, Acorus calamus L. II. я́р, я́ра, я́ре, СМ. ярий. Ярий, а, е, (краткая форма: яр), I. Весенній, яровой, ... распускающійся весной. (Грінченко 1907-09)

Желехівський: m. Schlucht, Felskluft, f. 1. Lenz, Frühling m. Нар., (Желехівський 1886)

Фасмер: "крутой обрывистый берег, большой глубокий овраг, отвесная, скала, берег в расселинах", укр. яр - то же, ... яра "весна", только русск.-цслав., яръ ж., "яровой хлеб", ярые пчелы... укр. яр ж., "весна, яровой хлеб", ярий, яровий, "веснний летний", блр. ярына "яровой хлеб", др. - русск. яр "веснний, летний", бол. диал. яра "весна", чеш. jaro "весна" ... польськ. jar ... "весна"... (Фасмер 1964)

На цій підставі можна й тут ствердити, що цей "рутенізм" є загально-слов'янське слово. Одне значення уже було в літературній мові (себто яр - високий, глибокий берег), а друге лишилося як діялектизм (яр у розумінні - весна, пора року, гарна погода). Похідні форми слова яр (весна) далі існують в літературній мові, а зокрема уживаються в агрономії: яра пшениця, ярі культури і т.д.

Знаходяться теж слова зазначені Грінченком як "полонізми" й "москалізми", які цікаві тому, що вони ще уживаються (як діялектизми) наприклад: ляти, отвирати, усьо, та інші. Немає можливости у цій праці докладніше розглянути їх усіх і тому обмежуємося до "рутенізмів".

На підставі розгляненого матеріялу не можна пізнати конкретного порядку прийняття слів у сучасну літературну мову. Розглянувши дослідження та зауваження письменників, які взяли участь у цій дискусії, переважно не стрічаємо наукових досліджень, а радше суб'єктивну критику. Найбільшу увагу в дискусії присвячено лексиці, - кованим словам чужими словами та всіляким "- ізмам". На думку одних письменників "ковані" слова чи навіть позичені слова не є від'ємним явищем, що псує мову. Навпаки, це природне й позитивне в якій-небудь мові. Вони разом з рідними словами збагачують лексику даної мови. Але інші письменники оспорювали цю думку й уважали, що мова не може розвиватися як слід, коли має в собі чужі елементи.

Взявши це все під увагу, та покликаючись на історію, бачимо, що будь яка мова міняється від покоління в покоління,

деякі слова лишаються в літературній мові, а інші ніколи не входять до неї. Справу цілої мовної дискусії докладно змалював Кримський у своїї статті:

> З усього попереднього видко, що критикувати мову чи то галицьких поетів, чи то українських, страшенно не легко та небезпечно. Позводжу до купи все, на що я вказував:
> 1. Слово, яких вживають Галичане і які декому здають ся польськими та російськими, часто єсть і на Вкраїні.
> 2. Є в нашій мові слова безперечно чужі: польські та російські, але такі, що викидати їх не личить, бо вони вже стали рідними, і народ їх геть, краще розуміє, ніж деякі т.зв. "щиро-народні".
> 3. Багацько слів, що скидаються на чужі є щирі русько-українські, се-б-то в дусї мови: quasi москалїзми живуть в устах неросийської України, а quasi полонїзми є в давніх руських памятниках, коли Польонії Русь іше не знала. Тимто, щоб критикувати мову, треба докладно пізнати її геть усю, мову всїєї Руси-України, а тодї вже здавати ся на "чуття мови". Інакше-ж легко впасти в помилки: от і в Чайченка дещо є щира правда, дещо - Непевне, а дещо - зовсїм не до ладу... (Кримський 1891: 475)

Якраз під пору цієї мовної дискусії пожвавилося зацікавлення розвитком української мови. Через те трудно було докладно дослідити мовні впливи чи передбачити, які слова ввійдуть в літературну мову. Як відомо, літературна мова вживається у всіляких жанрах, (не тільки для повістей, поезії, і.т.п.), але й у наукових працях. Це вимагало розвитку лексичного фонду. А на такому тлі нераз виринали дискусії.

IV

"КОВАНІ СЛОВА"

Грінченко вичислив так звані "рутенізми". На його думку, не було б бажаним, щоб галицькі льокалізми чи ковані слова входили в українську літературну мову. Під цим оглядом Грінченка піддержав Конененко, додавши кілька слів до основного списка.

> ...Д. Франко каже, що викидати з нашої мови слова для того тілько, що у інших Славян є подібні, се значило-би добтовільно оскубувати свою мову, - але з цим згодитись не можна. Слова викидати треба не того, що такі самі є у других Славян, а того, що багато деяких слів устаріло, богато теж, як справедливо зауважив д. Франко, викованих на Україні, тоді саме, як народ має власні, не ковані, чудесні слова, але письменники не шукають їх, і не хочуть шукати. Давно вже, напр., вживаються в нашій літературі такі слова, до котрих більшість звикла, а народ зовсім не розуміє їх. ... (Конененко I89I: 396)

На ті закиди відповіли Кримський й Верхратський підтримуючи думку Франка. Вони не бачили нічого неґативного в тім, бо ковані слова це тільки вияв частини природнього розвитку мови, коли бракує слів, щоб висловити нові поняття. Можна або позичати слова, щоб відповідно висловити ті поняття, або можна скувати слово з народного коріння чи уже існуючого слова.

> ...За-для виразу деяких відвлечених, або ж абстравктних, понять не стає слів у нашій мові, - тоді треба виковати слова од русько-українського коріня, в дусї русько-українського слововитвору. ... Практичну вартість має кування слова не аби-як, а достоту на зразок великоруського або польського (властиво це є позичати). ... Явище, що не стає нам відвлечених слів є цїлком природне і бува в кожній мові. (Конененко I89I: 475)

Слова, які на думку Конененка не бажані, усі вживаються в сучасній українській літературній мові. Слідує дискусія, яка розвинулася довкола тих слів.

ВИДА/ВА/ТИ:

Конененко: Слово це народ розуміє так: "Був у одному преступному ділї, а потім і видав своїх товаришів," в помислі - ж видав книжку говорять впорядкувати, напечатав, надрукував". (Конененко 1891: 396)

Кримський: Школиченко виганяє видав а намість його дає впорядкував. Тимчасом видати (издать), éditer, publier (і впорядкувати = зредагувати, rédiger) не те саме; а щоб народ таки вже й не розумів слова видати, запевнювати не можна. (Кримський 1891: 475-6)

Верхратський: "видав своїх товаришів" в значіню: виявив, зрадив. В тім значіню уживають того слова також Русини галицькі і Поляки. Як звісно, одно може ріжні мати значіня. І так видати значить: 1. ausgeben видати богато гроший. 2. austheilen видав людям обід, видати обрік для коний. 3. herausgeben, geben видав заставлені коралї. 4. vermittelst Druck veröffentlichen, verlegen, auflegen, книжку видати ein Buch verlegen oder auflegen; видане книжки Verlag eines Buches, Auflage. 5. verrathen, angeben видав головного виновника. 6. ausliefern видав его в руку неприятелїв. 7. ergeben, erzeugen праця видає хороші плоди. 8. verheiraten видати дочку. 9. ausstellen видати квит (квитанці).

впорядкувати значить довести до ладу, до порядку ordnen.

напечатити drucken p. І так н.пр. видало "Руське товариство педаґоґічне" виборовий збірник поезий Шевченка, впорядкував збірник п. Г., а напечатав властитель печатнї п. Н. (Верхратський 1892: 158)

Словники:

Грінченко: видавати, даю, єщ, сов. в. видати, дам, даси, гл. 1. Выдавать, выдать; отпускать, отпустить... 2. Давать, подавать, подать: ... 3. Отдавать, отдать замуж ... 4. Давать, дать, родить... 5. Издавать, издать (книгу). 6. = Видаватися 4. ... 7. Говорить, сказать, представить... 8. -муштри. Производить ружейные приемы.

впордякувати (упорядкувати), ую, єш,
Приводить, привести в порядок устроить.

напечатити, таю, єш, гл. = надрукувати

надрукувати, кую, єш, гл. = напечатать

Желехівський: видати, видавати [вы], v. a. ausgeben verausgaben, ausliefern; *verrathen; - дочку (за-муж) zur Gattin geben verheiraten; - кнужку herausgeben; - розказ erlassen, geben; - квіт ausfolgen, ausstellen...

впорядкувати (упорядкувати) ordnen, in Ordnung bringen.

напечатати v. a. viel siegeln; 2. drucken, den Druck beendingen.

СУМ: видавати, даю, даєш, недок., видати, дам, даси, док., 1. давати, відпускати на руки щонебудь із запасів...// Передавати кого-небудь силою, проти його волі, переслідувачеві, ворогові... 2. перев. із сл. заміж, також за кого. Одружувати дозволяти дівчині або примушувати її одружуватися. ...
3. видобувати з надр землі або виготовляти на виробництві (яку-небудь продукцію). ...
4. Утворювати звук за допомогою відповідних органів (про людей, тварин) ...
5. випускати в світ друковані твори...
6. робити відомим, розкривати, показувати, виявляти якусь особливість, стан. ...

ДІЯ:

Кoнененко: Дія, Справа, вчинок (Коненeнко I89I: 396)

Верхратський: дія Act (Коли вже приняли, нехай здорове буде!)

справа Angelegenheit, орудка, діло. Жизнева справа Lebensverrichtung (в зоольоґії)

вчинок That, Handlung Співають: За що-ж мене бєш, за які учинки, ци-ж я тобі не напряла за рік два починки? (Верхратський I892: I58)

Словники:

Грінченко: Дія, дії, ж., 1. Действие, деяние. 2. Акт, действие (в драматическом сочинений)

справа, ви, ж., 1. Дело, действие... 2. Дело, тяжба, судебный процес... 3. В арифметике: действие... 4. У Мирного: акт, действие сценического произведения ... 5. Необходимые для какого-либо дела инструменты, снаряды

вчинок (учинок), нку, м., Поступок, дело...

Желехівський: Дія Drama, ... 2. Act, Aufzug ... 3. Thätigkeit, That. Handlung, That, ... Geschichte, ... Подія

справа f., Handlung, That, f. Geschäft. Operation, Rechnungsspecies...; Vorgang, Angelegenheit, 2. Sache, Rechtssache, Rechtshandel... 3. Rechanschaft, 4. gute Bebauung, доля, 5. Zubehör, nöthige, Zeug.

вчинок (учинок) нку, That, Handlung, Verfahren.

СУМ: дія, дії 1. робота діяльність, здійснення чого-небудь... 2. Сукупність вчинків кого-небудь... 3. робота, функціонування якої-небудь машин, агрегату, підприємства... 4. вплив на кого-, що-небудь... 5. Сукупність і розвиток подій у літературних

творах, кіно, і.т. ін. 6. Операції, пов'язані із збройною боротьбою.
7. виконання якого-небудь обряду.
8. театр. Закінчена частина драматичного оперного, балетного твору або спектаклю; акт... 9. Основний вид математичного обчислення...

ЗАВІСА:

Кононенко: завіса - занавісь, а коли річ про залізний бігунець біля дверей, тоді кажуть - завіски (Кононенко 1891: 396)

Верхратський: завіса. завіси кажуть у нас на желїзні бігуни у дверей; завісою називають у нас також завішену плахту, куртину. На Україні чув я занавіс, п. Ш[количенко] подає занавісь; тих слїв наш люд в Галичині не уживає.
- Знані суть шапки на завісах галицько-руських міщан, звичайно з сивого смушка, з синим верхом, з заду розпороті і перевязувані стяжочками синими і жовтими занавісами.
Завіса (коло Дори в Гуцульщині) = бальок поперечний до вішаня шматя.
Завісь або завіс (в Жабю в Гуцульщині) = зависаюча скала іменно над річкою; завісистий беріг. (Верхратський 1892: 158)

Словники:

Грінченко: завіса, си, ж., 1. завеса, занавес. ... Над вікнами висіли з оксамиту та ще з чогось завіси... 2. Тесемки, которими связывается онушка меховой шапки... 3. Дверная петля. 5. Род жерди для развешивания белья... 5.= завіс...

Желехівський: завіса, f., Vorhang, m.; 2. Thürband, u. Thürangel Haspe, f.; 3. Stange zum Aufhängen der Wäsche.

занавіс m., gr. Vorhang. m.,

СУМ: завіса, и, ж., 1. Велике полотнище для закривання просвіту в чому-небудь або для приховання, відгородження кого-, чого-небудь... 2. театр. Суцільне або роздвоєне полотнище для закривання сцени від глядачів. ... 3. Те саме, що занавіска.
завіса², и, ж., Металевий або інший струлковий шарнір на який навішують двері, вікна і.т. ін. ...

ЗБІРНИК:

Кононенко: збірник, це слово народ розуміє, як зборщик податків, а зібрану книжку зве складкою, має на цю річ ще і такі слова: скіпщина, скупщина (Коненненко 1891: 396)

Верхратський: збірник - у нас скрізь уживає ся в книжках (можби також сказати збір або збірка); на Україні оно трохи пригадує слова зборщик, та се ще не велика біда;

складка, складчина знають у нас Collecte, Einsammlung von milden Gaben ; а вже зовсїм що іншого скіпщина.

[скіпщина] Єсть то податок, який дають декуда селяне свому душпастереви, доброхіть збіжем. (Верхратський 1892: 158)

Словники:

Грінченко: збірник, ка, м., Сборник. ум. збірничок.

складка, ки, ж., Складчина. На моїх п'ять грошей до складки щоб було десять. ...

скіпщина, ни, ж., Известная часть урожая, достающаяся соучастнику в обработоке земли. ...

Желехівський. збірник (d. збірничок, -чка, m.) Sammlung, Collection f.

складка, f. Collecte, Sammlung Beisteuer, f. Beitrag, m; 2. Falte, f. He.; 3. складка - нїсенїтниця He. albernes Hingspinnst, Erdichlung, f.

скіпщина f., schockweise Theilung des Ertrages vom Getreide, dabei geerntet auf dem Acken des einen Eigenthümers; 2. Vertrag ...

СУМ: збірник, а, ч., 1. Книжка, цо містить у собі однорідні матеріяли, документи і.т. ін. //Книжка, що містить у собі дібрано за яким-небудь принципов твори одного або кількох авторів; збірка...

МОТИВ:

Кононенко: мотів [sic] пісні вживає народ словом голос, а тепер уже маєм тїснїйше слово - поспів. (Кононенко 1891: 396)

Верхратський: мотив пісні = посьпів (як на мене, то - б не цурав ся слова: мотив) (Верхратський 1892: 158)

Словники:

Грінченко: Цього слова немає в словнику Грінченка.

Желехівський: мотив, м. мотива, f. K. Motiv, n. мотивувати v. a. motivieren.

СУМ: мотив, у, ч., 1. Підстава, привід для якоїнебудь дії, вчинку; причина... 2. муз. Найменша ритмічна одиниця мелодії, що складається з двох - трьох звуків, об'єднаних логічним наголосом... 3. тема або ідея твору мистецтва. ... 4. зразок характерна особливість (малюнка, зображення тощо).

ПЕРЕКЛАД:

Конененко: переклад - переказ (Конененко 1891: 396)

Кримський: ...Не варт те-ж обмінювати слово переклад на переказ, бо як-же тоді буде по нашому предание (tradition)? Вийде плутання, котра особливо в якій-небудь научній розвідці буде зовсім не до ладу. Опроче, слово переклад мабуть - таки, не тільки відоме народови, але й є щиронароднє, нї російське анї польське: по-російский такого слова притьмом нема; по-польськи є але-ж коли Польщина ще не могла впливати на Русинів, - "Ярослав' прекладаше от Грек" ...
(Кримський 1891: 476)

Верхратський: Переклад або перевод, Uebersetsung; переказ, Ueberlieferung, Tradition. Яка ріжниця межи перекласти, а переказати, покаже примір слїдуючий: Василь служить в містї в війську. Вїльним часом вийшов на прохід, стрічає на ярмарку знакомого чоловіка з рідного села, Петра, здоровить єго, засилає поклон всїйріднї і знакомим у селї та просить: будьте ласкаві, перекажіть братови, най менї пришле нові чоботи та грошенят з-пару! Очевидно, що тут нїхто не скаже: переведїть або перекладїть з сего виходить, що переказати має обширніше значенє, ніж перекласти, перевести; бо переказати можна в тїй самій бесїдї, а навість тими самим словами; тим часом перекласти можна лишень на другу мову.
(Верхратський 1892: 158)

Словники:

Грінченко: переклад, ду, м., 1. Перекладыванне. 2. Перегрузка. 3. Перекладина... 4. Полено одно или более (два, три, четыре), подложенния в печи под дровами для того, чтоб последние лучше горели. 5. Перевод переложение...

переказ зу, м., Переказ; передача на словах. 2. Предание...

Желехівський: переклад, м., Unterlage bei der Fenerung, Querholz. 2. Uebersetzung, Uebertragung f.

СУМ: переклад, у, ч., 1. Дія за знач. перекладати. 4. [передавати текст слово або усне

висловлювання засобами іншої мови]
...робити (зробити) переклад - перекладати з однієї мови на іншу. ... 2. Текст, слово усне висловлювання, а також літературний твір перекладені з однієї мови на іншу...

переказати (переказувати) 1. передавати кому-небудь доводити до чийого-небудь відома на словах або в листі, доручення, прохання. 2. оповідати передавати своїми словами почуте або прочитане. 3. Розповідати про що-небудь побачене пережите або якісь новини. Ділитися з ким-небудь своїми думками почуттями.

ЯВА:

Кононенко: ява - вихід (Кононенко I89I: 396)

Верхратський: ява - сцена, Scene;

вихід тут не одвітний, бо актер иноді виїзджає на кони або припливає човном. Вихід означає: 1. Ausgang, туда вихід на обору; 2. freier Ausgang, Spaziergang, маєм вихід щонеділї, 3. Rettung нема виходу, es gibt keine Rettung; 4. Reconvalescenz, Genesung, Кому на вихід, тому на здоровлє (пословиця); вийти з тяжкої хороби, von schweren Krankheit genesen; 5. виходи plur. tant. Abort. (Верхратський I892: I58)

Словники:

Грінченко: ява не подається в словнику Грінченка вихід, хочу, м., Выход. Твій вхід і вихід в його буде од нині і довіку певен. ... (Грінченко I907-09)

Желехівський: ява f., Wachen, Wachsein, n.; 2. Erscheinung form. 3. Auftritt. m. Scene f. Hap. (Желехівський I886)

Слова, які Кононенко вчислив до кованих або устарілих, усі входять в склад сучасної української літературної мови, без змін в значенні (з одним винятком – мотив). Слова заступники, які пропонував Кононенко, мали уже у той час свою окреслену сферу значення. Хоч у деяких випадках вони були синонімами, вони не могли вповні заступити даних слів. Власне це Верхратський підкреслив у своїх при прикладах. Видати не можна в кожному випадку заступити словом впорядкувати, в поданому значенні воно також не охоплює те, що видати (книжку). Не зручно теж замінювати переклад на переказ як слушно з'ясовує Верхратський. Натомість слово мотив, у сучасній мові не вживається в розумінні приспів; (в цьому випадку приспів заступило мотив і поспів).

На підставі коментарів Верхратського й Кримського та словникових статтей можна бачити, що Верхратський мав рацію, що одне слово може мати різні значення. Слід пам'ятати, що це був період великого розвитку української літературної мови. Розвивалася літературна мова (белетристика, а також наукові праці, публіцистика, журналістика і т.д.), а з тим ставилися вищі вимоги до неї; вона мала розширити кругозір та охоплювати щораз нові поняття. Ковані слова, в цьому випадку є одним із способів, якими можна розвинути склад лексики мови. Це природний шлях розвитку літературної мови.

V

ГРАМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Не менше уваги присвятив Грінченко граматичним формам, які не сходилися з граматичними формами Наддніпрянщини. Критик заторкнув передусім наступні розбіжності між наддніпрянською та галицькою літературними мовами:

1. скорочені й енклітичні форми займенників
2. скорочене закінчення орудного відмінку одними іменників і займенників жіночого роду
3. прийменники: од, во, ид, ко
4. дієслова: а) частика -ся
   б) перфект
   в) майбутній час
   г) віддієслівні прикметники й дієприкметники

Переглядаючи зауваження Грінченка та відповіді інших письменників, слід пам'ятати, що дуже часто в південно-західніх говірках збереглися так звані архаїзми - залишки давніших форм мови. Завдяки таким архаїзмам в час цієї дискусії існували розбіжності між галицькою й наддніпрянською літературними нормами. Грінченко починає від займенників, вичисливши по особі й по відмінках усі форми, які на його думку є ненормативними. Обмежуємо нашу дискусію до морфологічних проблем та не торкаємо проблеми наголосів чи синтакси, хоч Грінченко заторкає й цю проблему в своїй статті. Проблема наголосів за широка, щоб її навіть у кількох сторінках з'ясувати. Рівнож не будемо розглядати тодішніх правописних проблем.

1. Скорочені й енклітичні форми займенників.

	Я	ТИ
1.	я	ти
2.	мене, мня, мя	тебе, тя
3.	міні, міні, мні, ми	тобі, тобі, ти
4.	мене, мня, мя	тебе, тя
5.	мною, мновь	тобою, тобовь

	ВІН	ВОНА
1.	він	вона, она, вна
2.	його, єго, го	її, єи, єй, ї, ней
3.	йому, єму, му	їй, єи, єй
4.	його, єго, го	її, єи, ї, ю
5.	-------------	нею, невь

	ВОНО	ВОНИ
1.	воно, оно, вно	вони, они, вни
2.	його, єго, го	
3.	йому, єму, му	
4.	його, єго, го	
5.	-------------	

> Тільки перші, у мною підкреслені слова суть форми справді вкраїнські, - вже-ж інше склалося під впливом або польським, або московсько-церковним, або словацьким. Під останнїм впливом склалися форми пятого падежа - такі, як невь; тобовь; мновь; собовь.* Сю неграмонїйну, погану вкраїнському вухові чужоземщину дд. Галичане вживають не в самих заіменниках, але й в іменниках та приложниках: над тиховь водовь... (*На ці закиди відповіла редакція Правди та відкидаючи думку Грінченка написала: форми сї вживаються далеко по Збруч де зовсім нема впливу словацького. - Ред.) (Грінченко I89Iа: I50-I)

Усі форми підкреслені Грінченком стали нормативними, крім форми займенника першої особи однини давального відмінку - міні. Ця форма на нашу думку пізніше вирівнялася на підставі родового та знахідного відмінків де маємо форми до ме́не й мене́. Цікаво, що Грінченко подав форму, що в сучасній літературній мові є діялектизмом.

Вище подані ненормативні форми особових займенників можна пояснити як діялектизми тієї території, де займенники скоротилися. Наприклад: го замість його; му замість йому; і т.п.

> Особливо характерна і своєрідна риса південно-західніх діалектів, що відрізняє їх від інших говорів української мови, - це енклітичні форми займенників, які в мовному потоці виявляються ненаголошенними й скороченими. Ці форми поширені поруч із звичайними відмінковими формами особових займенників. Так займенник я (йа), в дав. відмінку має такі форми: ми^{е}ні, м'ін'і, а енклітична форма - м'і (зустрічаються й ми, мн'і)...; в знахідн. відмінку - ми^{е}не, мени^{е}, а енклітична форма - мйа (варіанти: мн'а, мн'е, н'а, н'є, н'і), ... Займенник ти в дав. відмінку одн. тоб'і, ти^{е}бі, а енклітична форма - т'і (ті), ти, ...; у знахідн. відмінку - те^{и}бе, теби^{е}, а енклітична форма - т'і, т'а ...
>
> Займенник він, воно в дав. відмінку одн. - йему, йіму, йому, н'ому, а енклітична форма - му...; знахідн. відмінок - йего (йи^{е}го), його, него, н'ого, а енклітична форма - го ...; займенник вона в знахідн. йейі, йийі, ней, а енклітична форма - йі, йу, ... (Жилко 1958: 57-8)

Непродовжені форми називного відмінку третьої особи жіночого й середнього родів (одн. і множ.) без протетичного в - цебто она, оно, они, теж є цікавим явищем. Грінченко вчисляє їх до неукраїнських форм. У дійсності це явище є архаїзмом, що зберігся ще з дописемної епохи староукраїнської мови. Аж у XIV столітті засвідчений в пам'ятках української мови протетичний елемент в. До того часу російська, біло-руська, й українська мови мали займенникові форми он, она, оно, они. У російській літературній мові форми он, она, оно, они, існують ще до сьогодні а в білоруській й українській мовах розвинулися протетичні елементи (j в білоруській, а в

в українській мовах). Процес вставлення протетичного елементу був поступовий, а в деяких південно-західніх говірках (української території) ще зовсім не закінчився.

> Форми називного відмінка одними предметно-особового займенника в сучасній українській мові витворилися із давніх форм онъ, оно, она. На українському грунті тут сталися лише деякі зміни фонетичного характеру: у формі чоловічого роду втратилося кінцеве ъ, що викликало продовження звука о в попередньому складі з наступним перетворенням його в кінцевому результаті в і, і появилося приставне в (онъ > він); за аналогією до форм чоловічого роду приставне в зв'явилося також у формах жіночого та середнього роду (вона, воно). Форми із приставним в знаходимо вже в українських граматах XIV - XV ст.; ... у діалектах спостерігаються деякі відмінності в оформленні цих займенників. Оминаючи таке чисто фонетичне явище, як різна рефлексація давнього коненевого о в новозакритому складі в формах чоловічого роду в північних і в деяких південно-західніх говорах (вуон, вуин, вуен, вуін, тощо, вун, вин, вын і т.д.), відзначимо ту обставину, що в ряду південно-західних говорів приставне в виступає звичайно у формі чоловічого роду; у формах же жіночого і середнього роду, а також у формі множини воно часто відсутнє; наприклад, у закарпатських говорах: він, вун, вин, вын, а також з приставним о овін, овун, овин, але оно (також: вно, воно) - она (також: вна, вона), они, оні (також: вони, вни); в говорі галицьких лемків: він, але она, оно; в говорі батюків: він, але она, оно, хоч частіше все-таки тут вона, вон, воно і т.д. (Бевзенко 1960: 158-9)

Ці форми, які зачисляв Грінченко до чужих слів, є діялектизми, що в окружних територіях ще існують. На підставі зауважень Бевзенка бачимо, що цей процес (онъ > він) та аналогічний процес, що дає вона, воно, вони, із давніх форм она, оно, они, дійшов і там діяв пізніше, як у більш центальних територіях. Та теж треба взяти під увагу, що це явище

не повстало під впливом іншої сусідньої мови. Перечитавши статтю в словнику Фасмера, чи яку небудь граматику словацької чи польської мов можна встановити, що в мовах цих народів, які межують з Галичиною, такі форми особових займенників третьої особи з протетичним елементом не існують.

> о́н, она́, оно́, во время о́но, укр. він, вона́, воно́, ... др. русск., ст. слав. онъ, она, оно... чеш., словц., польск. on, ona, ono, ... (Фасмер 1964)

2. <u>Скорочення орудного відмінку іменників й займенників жіночого роду (однини)</u>.

Форми <u>нєв</u>, <u>тобов</u>, <u>мнов</u>, <u>над тихов водов</u>, що Грінченко вичислив, теж є цікавими. Такі форми орудного відмінку у (південно-західньому діялекті) пояснюються фонетичною зміною:

> У більшості говорів орудн. відмінок одн. іменників I відміни втратив інтервокальний <u>й</u> а <u>у</u> після голосної перейшов в <u>ў</u>: <u>ойу</u> > <u>оў</u>, <u>ейу</u> > <u>еў</u>. Наприклад <u>головоў</u>, <u>ногоў</u>, <u>рукоў</u>, <u>земл'оў</u> (<u>земл'еў</u>) ... Подібно до стягнених закінчень у наз. відмінку одн. по багатьох південно-західних говорах переважають стягнені закінчення в орудн. відмінку одн. прикметників і займенників. Наприклад: з <u>молодоў жоноў</u>, <u>над нашоў нивоў</u>, <u>над тобоў</u>, <u>за ноў</u> (<u>неў</u>) та ін. ... (Жилко 1958: 54, 57)

3. Прийменники: од, во, ид, ко, ...

Далі Грінченко у своїй статті переходить до прийменників, де він знаходив приклади ненормативного вжитку деяких прийменників.

> Вдаючись до приіменників, бачимо, що галицькі поети раз-у-раз вживають по московському чи по польському О; ... замісць У, В, - Во: "віри вже не ймуть во честь мою" ... Ид, Д, К, і навіть Ко замісць До. (Грінченко 1891а: 151-2)

Жилко доказує, що це ані польський вплив,[1] ані московський, а просто своєрідний діялектизм цієї мовної території.

> Прийменник о (об) з іменником у місцевому відмінку досить поширений у південно-західних говорах. У південно-східних і північних групах говорів він зберігся тільки в небагатьох виразах на означення часу. ... У цих діалектних масивах прийменник о (об) заміняється прийменником в (з місцев. і знахідн.). (Жилко 1955: 102)

Ці прийменники зовсім не увійшли в літературну мову та вважаються як діялектизмами.

---

[1]З огляду на політичні обставини в Галичині у той час, мусимо признати, що існував польський вплив на населення даної території. У цій праці розрізняємо безпосередній вплив, наприклад прості запозичення лексичних і морфологічних форм, і консервуючий вплив, що закріплював одні чи другі архаїчні форми. Очевидно в лексиці були прості запозичення, але морфологічні елементи уже трудніше запозичати, зовсім відкидаючи свою власну форму. Хоч були політичні й соціологічні обставини, які відкривали дорогу таким польським впливам, ми уважаємо, що в тих часах були впливи, одні, що спонукували запозичення із польської мови, а інші, що закріпили в мові галичан, архаїзмо на завдяк аналогічних форм в польській мові.

4. а) Частка -ся

Грінченко зачислив до ненормативних форм явище, яке буває в південно-західніх говорах, де елемент -ся не прив'язаний до дієслова та часом переставляється.

> Так саме вони пересувають і заіменник ся при глаголах. Вони можуть вживати і вживають українські форми: пишається, горнешся, явит ся, але їм кращі зіпсовані: ся явит ..., ся любити, ся звалив, і скорочують се нещасливе ся не тільки після глагола ... але й перед їм: мені -сь кровавать серце ... або нарешті вживають таку форму, що відразу не розбереш, що воно таке: "луно, ти ... часто гомонилась піснь мою." (Грінченко 1891а: 152)

Пояснення на цю форму знаходимо в Жилка, і він представляє справу таким способом:

> ...відсутність аглютинації частки с'а (фонетичні варіанти - с'е, с'і, с'и) при зворотних дієсловах, яка може бути або в постпозиції, або у препозиції (в частині говорів). Саме останнє й обумовило, що ця частка не злилася з формами відповідних дієслів. Наприклад: він ме с'а пи^{е}тати^{е} (він питатиметься); вони мут с'а л'убити^{е} (вони любитимуться); та ін. У постпозиції дієслів частка с'а найчастіше зустрічається в наддністрянських, надсянських говірках та в частині закарпатських і подільських говорів.

Скорочені форми частки -ся (сь), що Грінченко критикує виступають коли перед часткою -ся маємо голосну (Бевзенко 1960: 352). Беручи під увагу те, що сказав Грінченко про переставлення частки -ся, якщо подивитися на пам'ятки староцерковно-слов'янської мови, бачимо, що ця частка не була прив'язана до дієслова в постпозиції. Це сталося аж пізніше в східнослов'янських мовах, як свідчить Бевзенко:

> Вже в найдавніші часи займенник ся (<с), в таких конструкціях зворотного середнього стану не являв собою власне зворотного займенника. Він, правда, в мові східних слов'ян ще тривалий час виступав як окреме слово, не зливаючись з дієсловом в одне ціле, як це ми маємо в сучасних східнослов'янських мовах, але не із значенням власне займенниковим. Втративши своє реальне значення, займенник ся в таких конструкціях виступав як несамостійне слово, швидше всього як частка, що виконувала певні граматичні функції, модифікуючи значення дієслова.
>
> Місце ся відносно до дієслова в давнину в таких конструкціях не було точно зафіксоване: воно могло стояти як у постпозиції, так і в препозиції, як поруч з дієсловом, так і через кілька слів від нього. У давніх східнослов'янських пам'ятках вживання ся перед дієсловом було таким звичайним, як і після нього, причому таке вживання ся було в однаковій мірі властиве всім східнослов'янським діалектам. ...
>
> Дуже рано ся починає зливатися з дієсловом, при якому воно вживається. Вже в найдавніших східнослов'янських пам'ятках знаходимо деякі дані, що свідчать про злиття ся з дієсловом в одне слово. ...
>
> Українська літературна мова й абсолютна більшість українських говорів (південно-східні й північні) знають лише зворотні форми дієслів із -ся злитим з дієсловом: повертаюся, вмиваюся, повертаєшся, знайдеться, пишуться, хваляться тощо. ... Навпаки в південно-західних діалектах, де місце частки ся нефіксоване, звичайно й не зберігається в цих дієсловах особове закінчення -ть; наприклад, у закарпатських говорах: сньіжок ся біліє (пор. літ.: біліється); ... (Бевзенко І960: 349, 350, 35І)

Південно-західній діялект консервативніший від південно-східнього і тому не дивно, що частка ся лишилася вільною (неприв'язаною) у ньому. Літературна мова допускає частку ся у препозиції лиш у вислові "як ся маєте) маєш?"

4. б) Перфект

Дальше Грінченко вичислив граматичні форми, які він уважав чужими елементами.

> Неукраїнські також і форми, як: бимь, усїв бимь, той, що-мь го назвав, що-мь приказав, котрого -мь любила. ... (Грінченко I89Iа: I52)

Тут представлені залишки (одного виду минулого часу, а саме): перфекту - бимь із былъ та енклітичної форми -мь (<єсмь).

У старослов'янській морфологічній системі перфект був одним способом висловлення минулого часу. Уживалося допоміжне дієслово byti (jesmь, jesi, jestь, jestъ і т.д.) із активними дієприкметниками минулого часу на -lъ, -la, -lo, -li. З дальшим розвитком форми перфекту, цей спосіб висловлення минулого часу змінився; утративши допоміжне дієслово, що визначало особу, ця форма тоді стала уживатися з особовими займенниками. У деяких випадках, наприклад в західньослов'янських мовах, особливо в польській мові, допоміжне дієслово byti стало суфіксом дієслова в минулому часі. У східньослов'янських мовах допоміжне дієслово згубилося, а перфект перетворився в спосіб висловлення минулого часу.

> Перфект був складеною, аналітичною формою, до складу якої, крім активного дієприкметника минулого часу на -лъ, -ло, -ла, виходило і допоміжне дієслово ѥсмь, ѥси, ѥсть і т.д. Це допоміжне дієслово в даній формі не лише вказувало на особу, що творила дію, а й було носієм функціонального значення тієї форми, саме за допомогою його виражалося відношення минулої дії до моменту висловлювання, тобто до теперішнього часу. Таким чином, значення

> допоміжного дієслова в складі перфекта було дуже важливим. Без нього ніяк не могла бути виражена специфіка значення самого перфекта, воно було виразником тієї специфічної різниці у значенні, якою характеризувався перфект у порівнянні з простими формами минулого часу, аористом і імперфектом. ...
>
> Втрачаючи своє первісне значення, перфект поступово набирає широкого значення минулого часу, у зв'язку з чим він починає виступати замість простих форм минулого часу, які, в свою чергу, також зазнали змін у своєму значенні. Уже найдавніші пам'яткиx дають приклади заступлення простих форм минулого часу, зокрема аориста, формами перфекта до того ж нерідко у скороченій формі, з опущеним допоміжним дієсловом. (Бевзенко 1960: 307, 308)

Тому, що такі форми як казав-єм, був-єм, тощо ще досить часто виступають в деяких південно-західніх говірках, Жилко уважає, що процес утворення минулого часу (цебто на зразок сучасної літературної мови) ще не закінчився. Цю думку підтримує і Бевзенко:

> Дані форми творилися лише від 1-ої та 2-ої ос. одн. та мн. і виступали вони звичайно тоді, коли був відсутній особовий займенник, хоч їх можна іноді зустріти і при наявному займеннику. ...
>
> Такі форми минулого часу, очевидно, були властиві живій мові на значній території українських земель, бо ж вони ще й досі широко знані в багатьох південно-західних діалектах; наприклад, у подільських: бувем, ходивем, ... в наддністрянських говірках Дрогобиччини, Львівщини та Тернопільщини, а також в західних говірках південної Волині: ходивйем, робивйем, ...
>
> Розглянені південно-західні форми відомі лише як паралельні до простих форм минулого часу; вони виступають лише у 1-ій, 2-ій ос. обох чисел звичайно при відсутності особового займенника. Поряд з ними, зокрема, коли наявний

> особовий займенник, широко вживаються прості форми без будь-яких слідів допоміжного дієслова. (Бевзенко 1960: 311, 312)

На цій підставі (не можна так легко) згодитися з Грінченком, що ті діялектизми увійшли в українську мову як безпосереднє запозичення. Скорше треба вважати, що ці енклітичні форми -мь та форми бимь і т.п. є залишками старослов'янської морфологічної системи.

Розглянувши історію розвитку перфекта, повернімося знову до прикладу Грінченка: "часто гомонилась піснь мою". На зовні це виглядає як скорочена форма частки -ся, про яку ми вже говорили, але на підставі вище поданого (нашого розуміння перфекта та його розвитку в українській і польській мовах) можна припустити, що ця форма (гомонилась) пов'язана з перфектом.

У польській мові минулий час твориться дієсловом на ł, ła, ło, ły, li, з допоміжним словом być, що стало суфіксом дієслова:

	czytałem	kochałem	(1-а особа одн.)
чоловічого роду:	czytałeś	kochałeś	(2-а особа одн.)
	czytał	kochał	(3-я особа одн.)
	czytałam	kochałam	(1-а особа одн.)
жіночого роду:	czytałaś	kochałaś	(2-а особа одн.)
	czytała	kochała	(3-я особа одн.)

Гомоніти в українській мові не є зворотним дієсловом, отже не може існувати зворотна форма гомонилася (сь). Отже тут знов маємо зрадок старого перфекту (цим разом форма 2-ої ос. одн.), що збереглася під консервуючим впливом польської мови.

4. в) Майбутній час

> Українську форму часу "будучого" галицькі поети переробляють по своєму: замість ростимеш д. Масляк пише: меш рости. (Грінченко 1891а: 152)

В українській мові можна двома способами висловити майбутній час: аналітичним способом - буду іти, буде співати, або синтетичним способом - ітиму, співатиме, і т.д.

> Майбутній час недоконаних дієслів має аналітичну форму в двох її різновидах: 1. з допоміжним дієсловом бути в особових формах, 2. з допоміжними дієсловом йати в особових (фонетично змінених) формах ...
>
> Особові форми допоміжного дієслова йати можуть бути перед інфінітивом, тобто в препозиції, або в постпозиції. Наприклад: йа му робити; ти робити меш; ...
>
> Причому ці форми майбутнього часу можуть бути паралельні в певних говорах, з перевагою однієї з форм (як до групи говірок).
>
> Не зливаються особові форми колишнього допоміжного дієслова йати в постпозиції у багатьох південно-західних говорах. (Жилко 1955: 100-101)

У обох літературних нормах існували два способи висловлювання майбутнього часу, аналітичний й синтетичний. Крім того в Галичині була паралельна форма синтетичного способу - покажчик майбутнього часу (му, меш, ме, і т.д.) міг стояти перед дієсловом. Сьогодні це явище є діялектизмом південно-західніх говірок.

4. г) Віддієслівні прикметники й дієприкметники

> Що до причастних форм, то в їх московська форма -*ший*: минувший, впавший, вмерший, улетївший, - зовсім чужа вкраїнській мові - всюди панує. Так саме часто вживається і причастна форма на -*чий*. (Піснь, любовно трепечуча). Сю форму на превеликий жаль, вживаємо і ми Вкраїнці з Росії а сього б не треба, бо вона вживається у нас тілький яко приложник: летючий, пекучий, співучий. (Грінченко I89Iа: I52)

Причастні прикметникові форми, про які Грінченко говорить у цьому уривку, з першого погляду виглядають як дієприкметники. У системі діепрекметників є активні дієприкметники недоконаного виду, що мають закінчення на -*чий*, та активні дієприкметники доконаного виду із закінченням на -*ший*. Із цих двох дієприкметникових форм в сучасній українській літературній мові залишилася активна форма недоконаного виду (форма на -*чий*): сидячий, виконуючий, і т.д. Тільки мала кількість дієприкметників доконаного виду на -*ший*, засвідчена в сучасній українській літературній мові, а саме: бувший, перемігший,(до)помігший, здолавший. Форми, які Грінченко подає: пекучий, летючий, співучий, це є віддієслівні прикметники, що своєю формою нагадують дієприкметники. В українській літературній мові існують і дієприкметники, і віддієслівні прикметники. Різниця між цими подібними формами лежить в семантиці.

> Активні дієприкметники на -*чий* і віддієслівні прикметники на -*чий* виконують в мові дещо відмінну семантичну функцію і утворились, як переконують факти, від різних твірних основ. Отже, віддієслівні прикметники на -*чий* не слід штучно зараховувати до категорії ад'єктивованих дієприкметників. (Середа 1974: 45)

Поперше Грінченко каже, що прикметникові форми на -шии є чужими. Але він не цілком правильно представляє справу. Ми уже пояснили, що існували в українській мові дієприкметники доконаного виду на -ший. На тій підставі ми вважаємо, що ці форми, ані Грінченко критикує, не увійшли в українську мову через вплив іншої мови. По друге, Грінченко уважає що форми на -чий взагалі не потрібні, хоч їх уживали у той час і галичани, і наддніпрянці. Як нам відомо, у цьому випадку історія не виправдала твердження Грінченка бо ці дієприкметникові форми далі вживаються в сучасній українській літературній мові.

Ще одне цікаве зауваження Грінченка - це (якраз) розбіжність між формами дієслова жити цебто живу, живеш, ... (літературна форма) та жию, жиєш, ... (вважається діялектизмом).

> Що до глагольних форм, то тут так саме: чого тільки схочеш, та й знайдеш. Ось н. пр. слово жити: поруч вживається і українська і польська форма:
>
> | | | | | | |
> |---|---|---|---|---|---|
> | я | живу | жию | ми | живемо | жиємо |
> | ти | живеш | жиєш | ви | живете | жиєте |
> | він | живе | жиє | вони | живуть | жиють |
> | | Живи! | | Жий! | | |
>
> (Грінченко I89Ia: I52)

Іноді одне дієслово може мати дві форми. Грінченко твердить, що форма жити - жию, жиєш ... є польською. У сучасній польській літературній мові це дієслово відмінюється: żyć, żyję, żyjesz ... і т.д. Клеменсєвич та ін. доказують, що такі форми вживаються в польській мові вже з XIV ст. Тут доцільним пам'ятати, що не дієслово було вирівнене за

аналогією до дієслів типу kryć, myć. Стародавня форма цього дієслова в польській мові була żywę > żywię (Klemensiewicz et al. 1965: 364).

Імовірно, що в південно-західньому діялекті такий процес вирівняння дієслова за аналогією до дієслів типу гнити, гнию, гниєш, ... також відбувся. Польська мова, яка прийняла в літературну мову форми żyję, żyjesz ... в цьому випадку могла мати скріплюючий вплив на південно-західний діялект української мови. Історія показала, що ця форма – жию, жиєш, ... таки не увійшла в літературну мову і далі зачисляється до діялектизмів.

У цьому розділі можна помітити, що в південно-західних говірках збереглося дуже багато з давньої української, а навіть старослов'янської мови. Південно-західні говірки, будучи морфологічно консервативними, зберігають давні форми, що іноді виглядають як форми запозичені із сусідних мов. Все-ж таки архаїзми, що Грінченко критикує, не витримали проби історії і в більшості таки не прийнялися в сучасній літературній мові.

VI

ПІДСУМКИ

Досліджуючи розвиток української літературної мови, не можна забувати про політичні й соціяльні обставини того часу. Мова, а тим більше літературна мова, є інтеґральною частиною розвитку цілого народу. Політичні обставини склалися так, що при кінці XIX століття унеможливлено плинний, природний розвиток української літературної мови і виникли дві літературні норми. Емський указ (1876), своєю забороною української мови, спонукав перенесення українського культурно-національного центру до Галичини. А цей перехід центру зі сходу на захід, побудив мовну дискусію 1891 і 1892 років. Усе це разом причинилося до зближення між наддніпрянським й галицьким літературними процесами.

Час цієї полеміки, у тодішніх життєвих обставинах на літературному полі, був часом шукання - установлення критеріїв для однієї літературної мови, що мала вживатися по всій українській території. (У цьому випадку найактивніші території в літературному полі були якраз Галичина й Наддніпрянщина.) Якби дві окремі території не розвивали свого політичного й літературного життя окремо, то можливо скорше й більш природньо розвинулася б одна спільна літературна мова. Як уже сказано, завданням мовної полеміки було окреслити ясні критерії для розвитку однієї літературної мови для усіх українських територій.

У попередніх розділах ми розглянули критику й думки письменників - учасників цієї мовної полеміки. Висловлюючи мвою думку щодо далушого розвитку української літературної мови, кожен підтримував теж думку про створення спільної

літературної мови. Вони розуміли вагу ситуації.

Виринула ця полеміка тому, що окреслені рамки для створення цієї спільної літературної мови ще не існували. Ця полеміка була (такою) спробою знайти в більшій чи меншій мірі якусь розв'язку цієї проблеми. Це ширше значення цієї мовної полеміки. Вужче ж є власне та критика поодиноких слів, висловів чи форм.

Дискусія, колувала здебільша довкола лексичних одиниць, але письменники-критики заторкнули теж деякі морфологічні питання. Кожен розумів потребу однієї спільної літературної мови, тільки як дійти до неї?

> На мову, як і на всяку иншу річ, можна дивити ся не з одного погляду. Можна дивитися з погляду специяльно-наукового, фільольоґічного; можна дивити ся з иншого - погляду літературних інтересів, з погляду користности задля тієї літератури. З першого специяльно-наукового, погляду всяка мовна форма і цікава, і має право на життя, бо вона є натуральним послїдком тих, чи инших процесів мовних. З другого-ж погляду, з погляду лїтературних інтересів, дїло стоїть не так. Не кожна мовна форма має право на місце в лїтературній мові і не кожна навіть така форма, що має це право, увіходить до лїтературної мови і живе в їй. Мова бо літературня виробляєть ся не по кабінетах у фільольоґів, а на широкій арені широкого розмовного життя під впливом багатьох умов і обставин, і цї умови та обставини часом так впливають на розвиток літературної мови, що можуть значно одвірати її од рідного ґрунту. (Грінченко 1892: 297)

Не всі лексичні одиниці, які письменники аналізували, увійшли в літературну мову і не кожна лишилася в ній. Грінченко спочатку протестував проти одного чи другого слова, але він сам за кілька років склав словник (1907-09), у якому включив деякі ним раніше оспорювані слова.

Словник Грінченка є прикладом, як мова міняється і одночасно в деяких випадках свідчить, який вплив мала Галичина на лексику літературної моив.

> Кожна літературна мова доти жива і здібна до життя, доки має можливість з одного боку всисати в себе всі культурні елементи сучасності, значить збагачуватися новими термінами та висловами, відповідними до проґресу сучасної цивілізації, не тратячи при тім свойого основного типу і не переходячи в жаргон якоїсь спеціальної верстви чи купи людей, а з другого боку, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діялектів народного говору. (Франко 1955: 337-8)

Галичина не мала впливу на морфологію літературної мови, крім одного випадку: У сучасній літературній мові вживається форма із західніх говірок, а саме: "Як ся маєш - маєте?" Грінченко виступив проти такої форми, де частка -ся не прив'язана до дієслова, та часом переставляється. Консервативні південно-західні говірки, віддзеркалюють старший стан української мови. Частка -ся пізніше була зафіксована після дієслова й ще пізніше ортографічно стала частиною дієслова.

У цій праці ми старалися представити мовну полеміку, не тільки поверховно, покликаючися на одну чи другу статтю письменників-учасників, але хотіли глибше розглянути справу самих причини та наслідок полеміки. Ця мовна полеміка була одним кроком в розвитку української літературної мови, що окреслила рамки спільної української літературної мови. Хоч кожний письменник-учасник мав свій своєрідний підхід до справи розвитку літературної мови,

усі вони розуміли, конечність спільної літературної мови.

З другої сторони, дискутанти з'ясували, який вплив мала Галичина на оформлення літературної мови у тодішніх історичних та політичних обставинах.

З погляду сучасности ми свідомі, що на територіях України розвинулася спільна літературна мова. Вона далі існує, міняється, приймає нові слова та постепенно виключає застарілі форми, вислови чи слова, та діалектизми. Історія підтверджує думку Франка, що кожна літературна мова доти жива, доки може приймати нові елементи, терміни, вислови, а одночасно не трати своєї мовної основи.

БІБЛІОГРАФІЯ

Andrusiak, Mykola (1935-6). "Ukrainian Movement in Galicia." Slavonic and East European Review XIV. 163-175, 372-379.

Білодід, I.K. (ред.) (I958). Курс історії української літературної мови, т. I (дожовтневий період). Київ: Академія наук УРСР.

______ (I969). Сучасна українська літературна мова. Київ: Наукова думка.

Бевзенко, С.П. (I960). Історично морфологія української мови. Ужгород: Закарпатське обласне вид-во.

Бойчук, М.К. (I959). "До питання про періодизацію історії української літературної мови." Українська мова в школі 4. 66-74.

Борковский, В.Й. (ред.) (I973). Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Сложноподчиненные предложения, т. I, 2. Москва: Наука.

Булаховський, Л.А. (ред.) (I953). "Питання виникнення української літературної мови." Мовознавство I2. 3-I6.

______ (ред.) (I954). Полтавсько-Київський діалект - основа української національної мови (збірник статей). Київ: Академія наук УРСР.

Верхратський, I. [Лосун] (I892). "У справі язиковій і декотрі замітки про книжки для простого люду." Зоря 7-9. I37-I38, I57-I58, I73-I75.

Грицютенко, I.Є. (I959). "Про періодизацію української літературної мови." Українська мова в школі 6. 58-63.

Грінченко, Борис [Василь Чайченко] (I89Ia). "Галицькі вірші." Правда 8-I0. I03-III, I50-I58, 200-206.

______ (I89Iб). "Додаток до замітки Галицькі вірші." Зоря 24. 476-477.

______ (I892). "Кілька слів про нашу літературну мову." Зоря I5-I6. 297-298, 3I0-3I4.

Грушевський, Михайло (I954). Історія України-Руси. Нью-Йорк: Книгоспілка.

Гумецька, Л.Л. (ред.) (I970). Питання історії української мови. Київ: Наукова думка.

Дорошенко, Дмитро (I966). Нарис історії України. Мюнхен: Дніпрова хвиля.

Жилко, Ф.Т. (I958). Говори української мови. Київ: Радянська школа.

_______ (I959). "Деякі особливості діалектної основи сучасної української мови." Українська мова в школі 2. I5-23.

_______ (I958). "Діалектні основи сучасної української літературної мови." Доповіді та повідомлення Ужгородського університету. Серія філологічна 3. I7-20.

_______ (I955). Нариси з діалектології української мови. Київ: Радянська школа.

_______ (I966). Нариси з діалектології української мови. Друге видання. Київ: Радянська школа.

_______ (I959). "Про діалектну основу виникнення і розвитку сучасної української літературної мови." Питання історії розвитку української мови. Тези доповідей. Харків, стор. 85-86.

_______ (I956). "Проблема діалектизмів в української літературної мови." Українська мова в школі 3. I8-26.

_______ (I964). "Сучасна українська літературна мова і діалекти." Українська мова в школі 5. 20-26.

_______ (I948). "Шляхи розвитку української літературної мови в кінці XIX і на початку XX ст." Наукові записки Київського держ. пед. ін-ту ім. О.М. Горького, т. VII. Філологічна серія 2. 3-I4.

Жовтобрюх, М.А. (I963). Мова української преси. Київ: Академія наук УРСР.

Klemensiewicz, Z., Lehr-Spławiński, T., Urbańczyk, S. (1965). Gramatyka historyczna języka polskiego. Państwowe wydawnictwo naukowe.

Кобилянський, Б.В. (I960). Діалект і літературна мова. Київ: Радянська школа.

Кокорудз, І. (I89I). "Причинок до спору язикового." Зоря 24. 47I-472.

Кононенко, М.С. [М. Школиченко] (I89I). "Чайченко і Франко." Зоря 20. 396-397.

Кримський, А. [А. Хванько] (I89I). "Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихові." Зоря 24. 472-476.

Лисяк-Рудницький, Іван (I973). Між історією й політикою. Мюнхен: Сучасність.

Ломтев, Тимофей Петрович (1961). Сравнительно-историческая грамматика восточнославянских языков (морфология). Москва: Высшая школа.

Митрополит Іларіон [Іван Огієнко] (1950). Історія української літературної мови. Вінніпеґ: Наша культура.

Москаленко, А.А. (1959). "До питання про періодизацію історії української літературної мови." Українська мова в школі 1. 71-76.

Плющ, П.П. (1956). "Зміст поняття: українська літературна мова на пізних етапах її розвитку." Українська мова в школі 2. 8-16.

______ (1971). Історія української літературної мови. Київ: Вища школа.

______ (1953). Основі відомості з історії української літературної мови. Київ: Радянська школа.

______ (1958). "Українська літературна мова другої половини XIX-початку XX ст., шляхи її розвитку і специфіка її." Міжнародний з'їзд славістів - Доповіді. Київ: Академія наук УРСР.

Rudnytsky, Ivan, L. (1963). "The Role of the Ukraine in Modern History." Slavic Review XXII, 2 (June). 199-216.

______ (1967). "The Ukrainians in Galicia Under Austrian Rule." Austrian History Yearbook, Vol. III, pt. 2. 394-429.

Рудницький, Ярослав (1965). Українська мова та її говори. Третє справлене й поширене видання. Вінніпеґ: Товариство плекання рідної мови.

Savčenko, Fedir (1970). The Suppression of the Ukrainian Activities in 1876. München: Wilhelm Fink Verlag.

Середа, Ф.Я. (1974). "Розмежування активних дієприкметникі в на учий/ачий і прикметників на учий/ачий." Мовознавство VII, 4(46) (липень-серпень). 42-50.

Синявський, Олекса (1941). Норми української літературної мови. Львів: Українське видавництво.

Сімович, др Василь (1922). Граматика української мови. Друге видання з одмінами й додатками. Київ-Ляйпціґ: Українська накладня.

Тимошенко, П.Д. (I959). Хрестоматія матеріялів з історії української літературної мови, частина I, II. Київ: Радянська школа.

Франко, Іван (I89I). "Говоримо на вовка - скажімо і за вовка." Зоря I8. 356-358.

______ (I955). "Література, її завдання і найважніші ціхи." Твори в двадцяти томах, т. I8, стор. 5-I3. Київ: Державне вид-во художньої літератури.

______ (I955). "Нариси з історії української літератури в Галичині." Твори в двадцяти томах, т. I8, стор. I4I-I56. Київ: Державне вид-во художньої літератури.

______ (I955). "Теорія і розвій історії літератури." Твори в двадцяти томах, т. I8, стор. 382-395. Київ: Державне вид-во художньої літератури.

______ (I955). "Літературна мова і діалекти." Твори в двадцяти томах, т. I8, стор. 336-34I. Київ: Державне вид-во художньої літератури.

Чапленко, Василь (I955-I962). Українська літературна мова її виникнення й розвиток (XVII ст. - I9I7 р.). Нью-Йорк: Український технічний інститут у Нью-Йорку.

Шевельов, Юрій (I949). Галичина в формуванні нової української літературної мови. Мюнхен.

Shevelov, G.Y. (1966). Die Ukrainische Shriftsprache 1798-1965. Ihre Entwicklung unter dem Einflus der Dialekte. Wiesbaden: Otto Harassowitz.

Шевельов, Юрій [Шерех] (I95I). Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен: Молоде життя.

Словники

Білодід, I.К. (гол. ред.) (I970). Словник української мови. Київ: Наукова думка.

Головащук, С.I. та Русанівський, В.М. (гол. ред.) (I975). Орфографічний словник української мови. Київ: Наукове думка.

Голоскевич, Г. (I962). Правописний словник. Нью-Йорк: Книгоспілка. (передруковано із видання I930 р.).

Гумецька, Л.Л. (гол. ред.) (I958). Польсько-український словник у двох томах. Київ: Академія наук УРСР.

Грінченко, Борис (ред.) (1907-1909). Словарь української мови. Київ: Киевская Старина.

Желеховський, Євгений (1886). Малоруско-нїмецкий словар. Львів: З друкарні тов. ім. Шевченка.

Ільїн, В.С., Дорошенко, К.П., Левченко, С.П., Паламарчук, Л.С., Пилинський, М.М., Скрипник, Л.Т., Цілуйко, К.К., Юрчук, Л.А. (ред.) (1975). Українсько-російський словник. Видання третє. Київ: Наукова думка.

Фасмер, М. (1964). Этимологический словарь русского языка. Москва: Прогресс.